

УДК 821.161.2(091):371.671:808.1 Я. Головацький

ХРЕСТОМАТІЯ РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТА ОСВІТНИЙ ПРОЕКТ: ПЛАНІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

Олександр СЕДЛЯР

*Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79601, Україна, тел. (032) 239-43-58,
ел. пошта: sedlyar@ Rambler.ru*

Досліджено діяльність Я. Головацького як упорядника хрестоматії руської літератури для вищої гімназії. Це видання планувалося як інформаційно-освітній проєкт для руської молоді (а також для всіх зацікавлених), який за допомогою текстів давньої руської літератури та огляду її історії мав би довести історичну та культурну єдність галицьких русинів зі східнослов'янським, всеруським простором. Хрестоматію вдалося опублікувати лише частково: у світ вийшов перший том, натомість другий том та додані матеріали залишились у рукописі і нині можуть бути важливим джерелом для дослідників національно-культурного та інтелектуального життя галицьких русинів у середині XIX ст.

Ключові слова: Я. Головацький, хрестоматія руської літератури, історія руської літератури, російський вплив на галицьких русинів.

У житті Якова Головацького у 1848 р. сталася одна з ключових змін, яка кардинально вплинула на його подальше життя. Йдеться про призначення на посаду професора руської словесності Львівського університету наприкінці цього року. Перед тим скромний сільський капелан, хоча уже й достатньо відомий галицьким русинам завдяки своїй редакторській та видавничій діяльності, Я. Головацький отримав у бурхливий революційний час швидких змін унікальний шанс реалізувати свій інтелектуальний потенціал і запропонувати співвітчизникам своє бачення історії руської мови та літератури, яке неминує мало би помітно вплинути на розвиток національно-культурного життя галицьких русинів у цілому.

Хоча він уже досить тривалий час всерйоз (наскільки це дозволяли умови, в яких він жив) цікавився руською літературою, мовою, фольклором та історією і збирав у домашній бібліотеці книжки з цієї тематики, однак, очевидно й те, що Я. Головацький не був належним чином готовий відразу запропонувати співвітчизникам певну схему чи концепцію історії та розвитку руської літератури або гуманітарної науки загалом. В умовах, у яких жив Я. Головацький до 1848 р., він не міг і сподіватися обійняти посаду університетського професора, тим більше викладача руської словесності, саме існування якої тоді було під сумнівом. Революційні події 1848 р. швидко все змінили, і Я. Головацький, як і мільйони інших підданих австрійського цісаря, був змушений оперативного пристосовуватися до нових умов.

Очевидно, йому не бракувало бажання послужити Батьківщині на новому місці (бо посада Я. Головацького в існуючих на той час реаліях мала набагато більше суспільне значення порівняно з іншими професорськими посадами). Настав час вико-

ристати накопичені за попередні роки знання, а сил та енергії у 34-річного професора не бракувало. Від нього чекали більшого, аніж виконання функцій викладача. Фактично Я. Головацький мав би стати одним з інтелектуальних лідерів галицьких русинів, активним організатором та учасником обговорення шляхів розвитку руського народу в Галичині, передовсім у гуманітарній сфері. Він це добре розумів і вже наприкінці 1848 – на початку 1849 рр. підготував та опублікував кілька текстів, де було закладене його бачення історії та перспектив розвитку руської мови та літератури¹.

Окрім того, Я. Головацький, звичайно, підготував курс лекцій зі свого предмету² і читав їх студентам. Первісний варіант цього лекційного курсу, написаний у першій половині 1849 р., хоч і зазнав пізніше змін (окремі теми були ґрунтовно перероблені, до текстів інших лекцій зроблено доповнення та внесено виправлення, а деякі тексти залишилися майже незмінними), однак, як виглядає, залишався основою університетських викладів Я. Головацького до кінця його роботи у Львівському університеті. Проте професор руської словесності не мав наміру обмежуватися лекційним курсом, з яким могли знайомитись лише студенти. Він хотів познайомити більшу кількість галицьких русинів із багатою руською літературою і цим не лише задовольнити їх допитливість, а й дати ще одну підставу пишатися своєю історією (бо без зайвих пояснень розумілося, що акцент буде зроблено на давню літературу) та культурою. Це мала бути хрестоматія руської літератури, підбірка найкращих творів, написаних русинами або про русинів від початку їх історії. Такий амбітний проект мав бути виконаний на належному науковому рівні, з відповідними коментарями та прискіпливою увагою до самих текстів (передовсім до їх мови). За задумом Я. Головацького це мало бути універсальне, багатофункціональне видання, яке виконувало б одночасно освітню (бо формально призначалося для учнів, аби отримати державне фінансування), інформаційну та культурно-промоційну функції.

Отже, метою цієї статті є простежити формування у Я. Головацького ідеї та концепції хрестоматії руської літератури, проаналізувати її зміст, розглянути причини та обставини, за яких вона не була повністю опублікована.

На жаль, цьому важливому питанню (мабуть, ключовому для розуміння намірів Я. Головацького у 1850-х рр.) не приділили достатньої уваги дослідники³, хоча джерела до цієї теми збережені цілком задовільно. Це, передовсім, опублікований том хрестоматії⁴ та неопубліковані матеріали до неї⁵, а також листування Я. Головацького

¹ [Головацький Я.] *Розправа о языцѣ южнорускомъ и его нарѣчїяхъ* / сочинена Яковомъ Головацкимъ, читана въ общемъ засѣданїи на сѣздѣ ученыхъ рускихъ 23. Жовтня 1848 г. н. ч. у Львовѣ. – Во Львовѣ: Напечатано черенками Института Ставропігїянскаго, 1849. – 64 с.; Його ж. *Три встѣпительнїи преподаванїа о руской словесности* / сочиненїе Якова Головацкаго. – Во Львовѣ: Напечатано черенками Института Ставропігїянскаго, 1849. – 28 + [2] с.

² Рукопис цього курсу (первісний варіант із численними правками та вставками) зберігся. Див.: Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, відділ рукописів (далі – ЛННБУ, ВР), ф. 36 (Яків Головацький), од. зб. 582 / п. 28.

³ Найкраще питання викладацької діяльності Я. Головацького у 1850-і роки та пов'язані з нею проекти його видань розглянула Іраїда Галенко (див.: Галенко І. Викладацька діяльність Якова Головацького у Львівському університеті (в контексті розвитку українознавства і славістики) // *Проблеми слов'янознавства*. – Львів, 2008. – Вип. 57. – С. 13–27), але й вона не звернула достатньої уваги на проект руської хрестоматії Я. Головацького.

⁴ [Головацький Я.] *Хрестоматїа церковно-словенскаа и древно-рускаа въ пользѣ оучениковъ вышїиоу гимназїи въ ц. к. Австрїйской державѣ, составилъ Яковъ Головацкїй [...]. Отдѣленїе I-ое и II-ое. Церковно-словенское и древно-русское*. – Въ Вѣднї, тископечатано накладомъ правительства, 1854. – 358 с.

⁵ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 605/1 / п. 34 (до § 164); 605/2 / п. 35 (від § 165 і далі).

першої половини 50-х років XIX ст. із Григорієм Шашкевичем⁶ та Іваном Головацьким⁷, де обговорювалися перспективи видання хрестоматії.

Намір упорядкувати хрестоматію руської літератури з'явився у Я. Головацького задовго до 1850-х рр. Основною причиною появи такої ідеї була недоступність абсолютної більшості творів руських письменників (як давніх, ще княжої та польсько-литовської доби, так і сучасних) галицьким русинам середини XIX ст. Я. Головацький, який з молодих літ збирав книги і робив виписки з них, відчував себе зобов'язаним поділитися зі співвітчизниками здобутками національної літератури, початки якої він виводив ще з давньої Русі. У 1853 р. він згадував: "Давно уже думаль я обнародовити виписки ізь малоросійських сочиненій нового періода, яко и Сборникъ, составлений ізь урывковъ словенско-русскихъ памятниковъ древнѣго и середнѣго. Я думаль еще около 1840 о изданіи такихъ сборниковъ малорускихъ, тогда еще, когда въ мысль не прійшло никому, что языкъ рускій будетъ заведень въ нормальныхъ и даже въ гимназіальныхъ школахъ"⁸. У 1840-х рр. Я. Головацький збирав матеріали головно до збірника сучасної руської (малоруської, української) літератури ("сборникъ южнорускій" чи "сборникъ малорускій"), який так і не був до кінця упорядкований і не вийшов друком, хоча у 1848 р. галицькі русини чекали на нього і були готові взяти участь у його виданні⁹.

Ідея малоруського збірника чи хрестоматії знову стала для Я. Головацького актуальною під час його перебування у Відні як члена слов'янської термінологічної комісії у другій половині 1849 р. Він тоді активно контактував і з австрійськими високопосадовцями, і з провідними інтелектуалами інших слов'янських народів. Ці кілька місяців (з другої половини липня до початку грудня) у Відні мали значний вплив на Я. Головацького, еволюцію його національно-культурного світогляду та подальші творчі плани. Саме там він вирішив спрямувати свої зусилля як упорядника "малоруського збірника" (первісно призначеного "вообще для любителей Словесности") у бік підготовки подібного видання для учнів. Він писав із Відня у серпні 1849 р., що П. Й. Шафарик наголошував тоді на особливій потребі для всіх слов'ян народної хрестоматії, бо у гімназіях почали впроваджувати слов'янські мови як навчальний предмет; галицьким русинам, на думку Я. Головацького, теж слід було подбати про таке видання, причому не відкладаючи цієї справи надовго¹⁰. Тоді ж, у Відні, він підготував програму, за якою мали би готуватися руські читанки для учнів гімназій, а після її схвалення отримав від міністра освіти Туна доручення готувати читанки та хрестоматію¹¹.

⁶ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології (далі – ІЛ, ВРФТ), ф. 104 (Яків Головацький), од. зб. 348, 349, 350, 351, 353, 355, 910, 918.

⁷ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62* / видав Др Кирило Студинський. – У Львові: Накладом НТШ, 1905. – (Збірник фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Т. VIII і IX.). – С. 5, 21–22, 24, 44, 51–52, 114; ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 99 / п. 5, арк. 31–31 зв., 45–45 зв.

⁸ Возняк М. Зміна поглядів Якова Головацького в його власному освітленні // *У століття "Зорі"* Маркіяна Шашкевича (1834–1934). *Нові розшуки про діяльність його суртка*. – Львів, 1936. – Частина друга. – (Праці Богословського Наукового Товариства у Львові. Т. X). – С. 239–240 (копія листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, б. м., б. д. [16 (28) лютого 1853 р.]).

⁹ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49* / видав Др Кирило Студинський. – Львів: Накладом НТШ, 1909. – (Збірник Фільологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. Т. XI і XII). – С. 270–272 (листи К. Блонського до Я. Головацького, Відень, 19, 25 липня 1848 р.).

¹⁰ Там само. – С. 374 (лист Я. Головацького до П. Головацького, Відень, 7 (19) серпня 1849 р.).

¹¹ Возняк М. Зміна поглядів Якова Головацького... – С. 240.

Роботу над цією хрестоматією Я. Головацький розпочав уже у Львові, куди повернувся 8 грудня 1849 р. Вона тривала протягом 1850–1851 рр. Спочатку Я. Головацький бачив хрестоматію руської літератури продуктом праці кількох, можливо, багатьох упорядників і запрошував до участі у цьому проєкті відповідних людей. Але ніхто йому не допоміг, ніхто не надіслав своїх матеріалів¹². Професор руської словесності мусив сам готувати хрестоматію, яка, внаслідок цього, стала результатом лише його творчих зусиль і відображенням лише його бачення історії руської літератури. Відповідно, перш ніж перейти до аналізу змісту цього видання та обставин, за яких частина хрестоматії вийшла, а частина не вийшла у світ, слід хоча б коротко розглянути погляди Я. Головацького на руську мову та літературу, їх історію та перспективи розвитку.

Відразу зазначимо, що це питання досліджене недостатньо, немає чіткої характеристики національно-культурного світогляду Я. Головацького та еволюції його розвитку не лише щодо першої половини 1850-х рр., а й попередніх та наступних років. Дуже узагальнивши, можна сказати, що домінує таке бачення цього питання: Я. Головацького до кінця 40-х років XIX ст. вважають прихильником розвитку руської (української) мови як самостійної на місцевій, народній основі, а також руської літератури як малоруської (української). Натомість з початку 1850-х рр. він переходить на москвофільські позиції і змінює своє ставлення до перспектив розвитку рідної мови та літератури: їх Я. Головацький починає вважати уже складовою частиною всеруського мовного та культурного простору. Чому і як сталася така метаморфоза з першим професором кафедри руської словесності у Львівському університеті, дослідники, як правило, не можуть чітко пояснити.

Залишаючи це питання для іншої нашої статті, тут наведемо лише кілька попередніх міркувань. По-перше, національно-культурний світогляд Я. Головацького у ранній період його інтелектуальної діяльності (до кінця 1848 р.) був досить пластичним, остаточно не сформованим. Він тоді дійсно звертав основну увагу на галицьких русинів, вважав їх мову, літературу та культуру самотньою та самостійною, однак завжди розглядав своїх співвітчизників у загальнослов'янському контексті. Для нього, як і для його колег та сучасників, галицькі русини не існували самі по собі, як цілком відокремлена спільнота, яка розвивається автономно. Мешкаючи в одній провінції з поляками, належачи адміністративно до імперії, де домінувала німецька мова, а історично – до культурного простору колишньої “великої” Русі, підтримуючи стосунки з іншими слов'янськими народами і усвідомлюючи більше чи менше свою етнічну спільність із наддніпрянськими українцями, галицькі русини (точніше, їх інтелектуальна еліта) не могли зосереджуватися винятково на своїй батьківщині та на своєму народові.

Так робив і молодий Я. Головацький: мандрував краєм, збирав народні пісні, цікавився діалектами та говірками галицьких русинів, але одночасно підтримував стосунки з багатьма слов'янами, перекладав сербські пісні для “Вінка русинам на обжинки”, замовляв для себе російську (великоруську) літературу в О. Бодяньського. Своїм кореспондентам в Австрії він писав листи комусь народною руською (українською) мовою, комусь мовою, наближеною до російської, а також чеською, німецькою та польською мовами. Все це поєднувалося у нього, складало єдине ціле, де домінувала ідея культурної єдності та взаємопідтримки усіх слов'ян. Росія та російська

¹² Возняк М. Зміна поглядів Якова Головацького... – С. 241.

висока культура були важливими для Я. Головацького весь час і у загальнослов'янському контексті, і через їх приналежність до того ж простору історичної Русі і східнохристиянської культури, до якого належали й галицькі русини.

Отже, на національно-культурний світогляд Я. Головацького у 1830–1840-х рр. впливали різні чинники: народна руська (українська) культура в Галичині і (значно менше) на українській етнічній території загалом, ідея культурної єдності всіх слов'ян, приналежність русинів до східноєвропейської, руської історичної та культурної традиції, специфіка життя галицьких русинів (зокрема, нерозвиненість їх національної високої культури та міжетнічні взаємовпливи) в Австрійській імперії і Королівстві Галичини та Володимирії зокрема та ін. Ми не наважимося стверджувати, що якийсь із цих чинників домінував; отже, погляди Я. Головацького на руську літературу та культуру загалом були динамічними, “пульсуючими”, залежали від багатьох факторів (знайомства з окремими людьми, подій його особистого життя чи прочитаних книг). Звичайно, різкі зміни у громадсько-політичному та національно-культурному житті галицьких русинів, які сталися у 1848 р. і подальших роках, дуже відчутно вплинули на подальшу еволюцію його світогляду.

По-друге, Я. Головацький завжди хотів себе бачити науковцем або, принаймні, популяризатором наукового знання і з великим задоволенням прийняв пропозицію стати університетським професором. Він будь-яке питання, яке стосувалося мови, літератури чи культури загалом, намагався розв'язати з використанням наукових підходів, розглядаючи певне явище комплексно, враховуючи думки інших спеціалістів та уникаючи емоційних оцінок. Я. Головацький був значним чином самоуком, людиною, у якій поєднувалися енциклопедичні знання та відсутність доброї наукової школи в молодості. Так виглядає, що він відчував у собі покликання бути вченим, вчителем, нести цілком світські просвіту та знання, а доля, як видавалося, визначила йому бути священиком у віддалених селах і вічно боротися з нуждою. Але за щасливим збігом обставин Я. Головацький скористався унікальним шансом, вирвався із сільського забуття і отримав можливість втілити у життя свої мрії. Ця подія, несподіване піднесення до гідності університетського професора мала справити і таки справила значний вплив на Я. Головацького та його життєві та інтелектуальні орієнтири. Він мав віддячити долі та своїм співвітчизникам, які його підтримали (М. Куземському, М. Малиновському, Д. Зубрицькому та ін.), довести своєю активною працею, що він гідний своєї посади і свого становища. Тому Я. Головацький особливо активно взявся за роботу, не обмежився лише курсом лекцій і викладацькою діяльністю, а підготував і розпочав реалізовувати доволі широку програму навчальних видань, співпрацював як редактор з товариством “Галицько-руська матиця”, певний час керував друкарнею Ставропігійського Інституту, розповсюджував різноманітні книги тощо.

У своїй діяльності, як уже було зазначено, Я. Головацький намагався спиратися на науку. Його здобутки як науковця не були бездоганими (але це предмет для низки інших досліджень). Ще до початку своєї університетської кар'єри він зник збирати інформацію не лише з мово- та літературознавства, а з історії, фольклору слов'янських народів, історії права, історії Церкви, навіть географії та статистики. Ця звичка збереглася у Я. Головацького протягом усього життя. Відповідно, він намагався, скажімо, у своїх літературознавчих дослідженнях, активно використовувати здобутки історичної науки і навпаки. Особлива увага до історії Русі (як, до речі, і фольклору галицьких русинів) – це була характерна риса його наукових праць.

Разом із тим Я. Головацький як дослідник-самоук (він, до речі, так ніколи і не захистив дисертацію і не мав наукового ступеня доктора), можливо, навіть занадто схилився перед авторитетом інших науковців, російських чи австрійських вчених-слов'янознавців. Готуючи у 1840-х рр. свої "збірники", він був передовсім компілятором, упорядником, а нагальна необхідність швидко підготувати курс лекцій та підручники на межі 40–50-х років XIX ст. змусила його забагато запозичити з праць інших авторів, переважно російських. Я. Головацький, очевидно, бачив свою основну місію не так у генеруванні оригінальних ідей чи написанні великої самостійної праці, як у якнайшвидшому донесенні до співвітчизників здобутків (нехай і адаптованих за необхідністю до галицьких реалій) інших слов'янознавців. Це мало би стати "своєю", ближчою для русинів від австро-німецької, основою для швидкого розвитку вітчизняних, вже галицько-руських, гуманітарних наук. Окрім того, Я. Головацький як вчений не лише активно спирався на дослідження колег з-за Збруча (і окремих осіб з Відня та Праги), а й сам у своїх працях прагнув "вписати" галицьких русинів, їх літературу, історію та культуру в загальнослов'янський (точніше, у всеруський як його частину) контекст.

По-третє, Я. Головацький на початку 1850-х рр. дуже неохоче сприймав інтелектуальний тиск галицьких русинів, які мали інші погляди. Йдеться про вкрай важливі та необхідні для науковця та інтелектуала загалом обмін думками, ідеями, критику, дискусії, рецензування праць, коректування своїх наукових гіпотез тощо. Цю тезу слід пояснити детальніше.

Так склалися обставини, що Я. Головацький як громадсько-культурний діяч, просвітник і науковець формувався у колі осіб, які мали більше або менше опозиційні погляди щодо переконань переважної більшості тих, кого можна було вважати освіченою елітою галицьких русинів. Це особливо стало помітно у першій половині та середині 1840-х рр., коли він мешкав у сільській місцевості і майже не підтримував зв'язків з руським Львовом (чи не єдиним винятком був Д. Зубрицький, який сам займав особливе становище). Галицькі русини мало цікавилися тими питаннями, які хвилювали Я. Головацького; отже, йому не було потреби враховувати їх думку. Ситуація повільно почала змінюватися після виходу в світ двох випусків "Вінка русинам на обжинки" (слід було хоча б частково задовольнити запити покупців цього видання); ці зміни значно пришвидшилися у 1848 та 1849 рр., тобто напередодні і після переїзду Я. Головацького до Львова.

Це питання потребує ретельнішого дослідження, однак, можна сказати, що Я. Головацький, аби остаточно не опинитися на маргінесі національно-культурного та інтелектуального життя галицьких русинів, був змушений врахувати уподобання освіченої верхівки галицьких русинів, зокрема, керівництва Греко-католицької церкви. Йшлося, передовсім, про повагу до давньої літературної мови, етимологічного правопису, історичної традиції, а також про визнання особливої ролі Церкви в освітньому та культурному житті Галицької Русі. Якихось строгих обмежень не було, і Я. Головацький зміг достатньо безболісно інтегруватися у львівське середовище, яке внаслідок революційних подій 1848 р. також помітно змінилося і стало набагато більше руським і патріотичним, ніж до цього. Після 1848 р. він уже був повноправним представником освіченої Русі, причому з високим соціальним статусом. Це дало йому змогу, не виходячи занадто далеко за напівофіційно визначені межі (які були нечіткими і які можна було інтерпретувати з відносною свободою) національно-культурного розвитку галицьких русинів, втілювати у життя свій погляд на вирішення

деяких актуальних для русинів питань, зокрема, в освіті, науці та літературі. Досить добре дослідивши народну мову галицьких русинів і накопичивши велику збірку фольклорних творів, а також зібравши пристойну для того часу і умов бібліотеку слов'язознавчої літератури, Я. Головацький мав підстави вважати себе (і таким вважали його співвітчизники) експертом з питань розвитку руської мови, літератури і національно-культурного життя загалом. Посада університетського професора лише посилювала його позиції. Подібних експертів серед галицьких русинів, які постійно відчували брак освічених, патріотичних та ініціативних людей, просто не було. Я. Головацький на початку 1850-х рр. займав ексклюзивне становище, мав відносну (неоабсолютистська Австрія не сприяла сміливим пошукам нових ідей) свободу дій і міг особливо не зважати на критику своїх опонентів. Єдиним винятком тут був Григорій Шашкевич, який займав високу посаду у Відні, але і його Я. Головацький не вважав фахівцем-мовознавцем і волів просто зам'яти суперечку, а не прислухатися до доводів опонента.

Окрім того, хрестоматія руської літератури мала б, у разі її виходу у світ, велике інформаційне значення, адже подібних видань у галицьких русинів не було. Сфера її застосування не обмежилася би школою, для якої вона формально була призначена; цю книгу мала б читати (принаймні, на це міг сподіватися Я. Головацький) певна частина освічених і патріотично налаштованих галицьких русинів. Це мав би бути широкомасштабний освітній, але також і демонстраційний (в тому числі і для австрійських слов'ян) проект, санкціонований владою і виданий за її кошти. Він мав би не лише умістити в себе уривки певних текстів, а й стати доказом багатого культурного життя русинів у минулому (що передбачало можливість його відродження тепер), ствердити їх приналежність до східнохристиянського, всеруського (не лише галицько-чи австрійсько-руського) простору (що мало виразний антипольський характер), спонукати молодих русинів цікавитися своєю історією та культурою, зрештою, бути ще одним аргументом у мовній дискусії (щодо шляхів розвитку літературної мови), яка тоді активно велася серед галицьких русинів.

Отже, на початку 1850 р., коли Я. Головацький розпочав упорядкування хрестоматії руської літератури, він мав велике бажання здійснити цей, безумовно необхідний галицьким русинам, освітній та інформаційний (а паралельно і пропагандистський) проект, виконати його на належному науковому рівні, із залученням передовсім російських джерел та літератури, до яких він мав найкращий серед русинів доступ, обов'язково врахувати при цьому історичну традицію, показати розвиток вітчизняної літератури, наголосити на її справжніх руських (не польських) коренях і на її великому багатстві. Його національно-культурний світогляд під час цієї роботи ставав все більше і більше русофільським (москвофільським), хоча ця тенденція розпочалася ще до 1848 р. і значно пришвидшилася у 1849 р. Такі світоглядні зміни впливали на процес роботи і на зміст хрестоматії, хоча тут очевидно мала місце взаємодія, і пошук матеріалів та упорядкування хрестоматії ще більше штовхали Я. Головацького до русофільських переконань.

Повертаючись до Львова у грудні 1849 р., Я. Головацький не сумнівався, що робота з упорядкування читанок та хрестоматії для школи не триватиме довго. Однак, як згодом він пояснював Г. Шашкевичу, сталося інакше: виявилось, що не вистачає якісних творів новітньої руської (української) літератури і немає звідки їх взяти. Я. Головацький тоді усвідомив, що сучасна (від "Енеїди" І. Котляревського) література бідна і неможливо лише на її основі підготувати задовільні навчальні видання.

Зовсім інакша ситуація була з давньою, церковнослов'янською і давньоруською, літературою: “туть, – продовжував Я. Головацький, – съ отрадою и удовольствием нашёл я преизобильную жатву” і “занявся исключительно древнёю словесностію, восторженный полнотою и красотою языка, при важности содержания тѣхъ статей”, які хотів повідомити співвітчизникам¹³. Він залишив роботу над читанками і зосередився лише на хрестоматії, яка мала охоплювати окремі приклади літератури церковнослов'янською мовою та уривки з якнайбільшої кількості текстів давньою руською літературною мовою.

Цей момент вибору Я. Головацьким тематичної спрямованості його хрестоматії – ключовий в історії цього видавничого проекту. Ми бачимо, що фактично (але без чіткої декларації цього) Я. Головацький відмовився включати до хрестоматії *всю* руську літературу і аргументував це низьким художнім, пізнавальним та естетичним рівнем сучасної йому малоруської літератури. Він різко, підкреслено різко протиставив багату, солідну, навіть вишукану давню літературу і бідну, примітивну сучасну, наводячи як приклад найслабші твори українських письменників першої половини XIX ст.¹⁴ Очевидно, що головна причина такого вибіркового підходу упорядника до формування хрестоматії була не у кричущій різниці в художній цінності давньої та сучасної літератури – Я. Головацький цю різницю якщо і не вигадав повністю*, то принаймні значно перебільшував, аби пояснити і виправдати свої дії. Приблизно у той час (у 1849–1851 рр.) відбувся остаточний його перехід на русофільські світоглядні позиції, причому наважилось припустити, що цей процес став незворотним наприкінці 1849 – на початку 1850 рр., тобто якраз тоді, коли Я. Головацький задумував і починав свою хрестоматію. Відповідно, він більше або менше свідомо прагнув пристосувати її до своїх поглядів та уподобань, а відсутність альтернативних пропозицій з боку інших русинів дозволила професорові руської словесності розвинути цей свій проект.

Як видно зі змісту опублікованого тому та неопублікованого рукопису наступних томів, Я. Головацький прагнув умістити до своєї хрестоматії якнайбільше інформації, зробити її максимально вичерпною як на видання такого типу. Мабуть, для гімназистів цієї інформації було б забагато, однак, як уже згадувалося вище, він бачив у хрестоматії видання не лише для школярів. Треба було скористатися із ситуації, коли уряд замовив таке видання, і спробувати його оприлюднити за державні кошти та ще

¹³ Возняк М. Зміна поглядів Якова Головацького... – С. 241.

¹⁴ Я. Головацький писав Г. Шашкевичу: “Скажѣтъ же сами, не суть ли таковыя книжки, якъ на пр. Зеленый барвинокъ, Вовкулака, Гараська (sic), excerptis excerptandis locis простаческія, низкія, корчемныя, хахлацкія. Я не вижу тамъ ни малѣйшѣго вкуса, але крайнее безобразіе въ формѣ и скудость или ничтожность въ содержаніи. [...] То сущій областный пересоль. Куда зайти можно съ такою словесностію? Жаль только заходу, и папиру, и печатанія; дѣла ти ни разъ не могутъ дѣйствовать для назиданія ума, поднесенія духа, для облагороженія сердца и образованія вкуса – они не могутъ быти образцовыми чтеніями въ школъ. Счастье, что наши писатели не пошли совсѣмъ симъ безпутіемъ, якъ Мало-россіяне, которыи хотѣли въ грязи найти свою народность” (Там само. – С. 241–242).

* Важко сказати, як Я. Головацький *справді* ставився до сучасної йому руської (української) літератури. Він на цю тему писав дуже мало і дуже неохоче, фактично закінчуючи історію вітчизняної літератури XVIII, а то і XVII ст. З одного боку, такі вульгаризація та приниження сучасної літератури (ніби й не було творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та ін., якими захоплювався молодий Я. Головацький) видаються штучними, натягнутими, виразно перебільшеними, з іншого боку Я. Головацький 1850-х рр. як русофіл і щирий прихильник “очищеної”, “вдосконаленої” літературної мови справді мав би відчувати якусь антипатію чи несприйняття творів, написаних народною мовою. Тут йшлося про конкуренцію двох шляхів розвитку мови та літератури, яка стосовно окремих осіб була щедро приправлена особистими враженнями, переживаннями, можливо, навіть комплексами, які, звісно, публічно не обговорювали.

й у якості обов'язкової для шкільної молоді книги. Нагода була дуже сприятливою; єдиним недоліком було те, що хрестоматію мали б рецензувати у Відні, – була загроза, що її виразно русофільський характер сприймуть негативно і заблокують публікацію, а упорядник як державний службовець матиме через це неприємності.

Я. Головацький був готовий відповісти на можливі закиди науковими (як йому здавалося) аргументами і сподівався на успіх свого проекту; десь наприкінці 1851 р. він закінчив роботу над першим томом і через галицьку крайову владу відіслав рукопис до Відня на перегляд та оцінку раднику міністерства освіти (займався руськими шкільними виданнями) Г. Шашкевичу, додавши, що працює над оглядом історії руської літератури для кращого її розуміння¹⁵. Враховуючи те, що погляди Г. Шашкевича на шляхи розвитку літературної мови галицьких русинів відрізнялися від поглядів Я. Головацького, останній мав сподіватися на складний процес підготовки хрестоматії до друку. Ще на початку 1851 р. його про це попереджав брат Іван і радив “дуже осторожно съ нимъ [Г. Шашкевичем. – *О. С.*] и хитро поступати – лучше покоритись его мнѣнію поти, пока министерство не подпише, а потомъ свое зробити, що зможеся”, а щодо хрестоматії радив “въ своемъ времени до него написати дуже прелестный и поручительный листъ, бо онъ готовъ [...] Твои годовыи труды однимъ потягомъ пера уничтожити”¹⁶. Наприкінці грудня 1851 р. (рукопис хрестоматії Я. Головацький вже передав, але до Відня він ще не дійшов) Я. Головацький ще раз написав братові: “будь увѣренъ, что онъ [Г. Шашкевич. – *О. С.*] все лучшее испортитъ”¹⁷.

Не дивно, що Я. Головацький чекав на думку міністерського радника із хвилюванням та нетерпінням і ще до того, як рукопис дійшов до Відня, вирішив прозондувати позицію Г. Шашкевича. Інформуючи його про висилку хрестоматії, Я. Головацький додав (очевидно, маючи на увазі поради брата): “Мило же менѣ было увѣдати благомнѣние В.[ашего] В.[ысокопреподобія] о томъ сочинении, чтобы я могль соответвѣтно желанію и сужденію В. В. далѣе поступати въ моихъ работахъ. Оно былобы для мене поощреніемъ и отвѣженіемъ мысли, понукою и путеводителемъ на той новой, непробитой еще дорозѣ”¹⁸. Після цього розпочався досить активний обмін думками між Г. Шашкевичем та Я. Головацьким, головнo про руську літературну мову, але також і про видавничі проекти, у т. ч. хрестоматію руської літератури.

Під час цієї дискусії Г. Шашкевич намагався переконати свого опонента у доцільності розвитку літературної мови на основі народної, облишити запозичення із російської та давньої руської літературної мов. Я. Головацький натомість стверджував, що народної мови галицьких русинів буде недостатньо для творення життєздатної літературної мови і багатой літератури, яка б конкурувала, передовсім, із польською. Він також наполягав на тому, що зберігається і має далі зберігатися мовний і культурний зв'язок сучасних русинів з їхніми далекими предками. Також він вважав, що створити життєздатну нову мову, відірвану від давньої, галицькі русини не зможуть через брак часу й інтелектуальних сил, а тому ліпше використати готові мовні зразки своїх попередників, що вже зробили росіяни. Обоє опонентів були більше або

¹⁵ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 561 / п. 25, арк. 2 зв. (чернетка листа Я. Головацького до [Г. Шашкевича], б. м., 8 (20) лютого 1852 р.).

¹⁶ Там само, од. зб. 99 / п. 5, арк. 45–45 зв. (лист І. Головацького до Я. Головацького, б. м., б. д. [початок 1851 р.]).

¹⁷ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62...* – С. 5 (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, б. д., перед 21 грудня 1851 р.).

¹⁸ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 561 / п. 25, арк. 2 зв. (чернетка листа Я. Головацького до [Г. Шашкевича], б. м., 8 (20) лютого 1852 р.).

менше коректними, до конфлікту між ними не дійшло. Вони в цілому не переконали один одного і залишилися приблизно на своїх первісних позиціях, хоча Я. Головацький постійно заявляв про необхідність порозуміння і взаємних поступок. Сам факт існування цієї дискусії та її перебіг помітно вплинули на видання хрестоматії руської літератури.

Рукопис першого тому хрестоматії надійшов до Відня і опинився в руках Г. Шашкевича на початку червня 1852 р. І. Головацький відразу повідомив брату різні відгуки про реакцію міністерського радника: з одного боку він чув, що Г. Шашкевич рукопис “страшенно и радикально “мажеть”!” і тому відразу додав: “Надо бы его въ томъ спинить, бо онъ посквернить Твою рукопись, что и признаваться до неи не схо-чешь!”; інші люди передали такі слова Г. Шашкевича: “Хрестоматія есть въ истину драгоцѣнное сочиненіе – старательно собранны, превосходно составленныя матеріялы – вѣрно соблюденны въ старинныхъ своихъ характерахъ – только подобало бы къ тому написать какое поученіе для учителей, что бы они точно преподавали и изъясняли юношамъ разницу между старой и новой литературой, и что бы молодежь въ заблужденія (?!) не попалась” і “нѣкоторыя мѣста будутъ за высокія понятіямы и разумѣнію юношей”¹⁹. Високопосадовець також ніби дав зрозуміти, що у хрестоматії “кромѣ заглавій и нѣкоторыхъ выраженій [...] нѣтъ ничего исправлять”²⁰. І. Головацький радив написати Г. Шашкевичу і про все детально дізнатися від нього самого.

Як бачимо, інформація про реакцію Г. Шашкевича була суперечливою. Проте, як виявилось згодом, його позиція щодо хрестоматії Я. Головацького значним чином такою і була. З одного боку, Г. Шашкевичу не подобалася її перенасиченість давніми текстами і відірваність (і змістова, і мовна) від сучасності, з іншого боку, він не мав альтернативи (подібний проект міг здійснити лише Я. Головацький), а хрестоматія була потрібна. Більше того, сам Г. Шашкевич, як виглядає, не мав власної концепції укладання такого видання і не замислювався над тим, які твори і яких авторів мали би туди увійти. Тому його критика була достатньо м’якою: він радив уривки з Біблії подати за якимось одним сучасним виданням (подавши при цьому наявні варіанти у примітках), а правопис інших текстів виправити за єдиними правилами, взявши за зразок, скажімо, почаївські церковні видання, які добре вичитані, звичні для галицьких русинів, і де є хоч якийсь вплив руської народної мови²¹. Отже, зауваження були головно до правопису давніх текстів, а не до змісту першого тому чи загалом до самої концепції хрестоматії Я. Головацького з її кричущою увагою до давньоруської літератури.

Відповідь Я. Головацького на ці зауваження була спокійною, з наміром поступитися меншим, але зберегти непорушними деякі важливі для нього принципи формування хрестоматії. Це була свідомо стратегія поведінки: не йти на конфлікт із Г. Шашкевичем (і органами влади загалом), постійно декларувати готовність до компромісу, але одночасно відстоювати свою версію вирішення найважливіших та найпринциповіших питань, використовуючи при цьому наукову аргументацію*. Так було

¹⁹ Там само, од. зб. 99 / п. 5, арк. 31–31 зв. (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 1 (13) червня 1852 р.).

²⁰ Там само, арк. 31 зв.

²¹ ІЛ, ВР, ф. 104, од. зб. 911, арк. 13–13 зв. (лист Г. Шашкевича до Я. Головацького, Відень, 30 червня 1852 р.).

* Як уже згадувалося вище, Я. Головацький регулярно заявляв, що він використовує у своїх працях наукову методологію і може підтвердити свої висновки відповідними науковими аргументами. Він справді намагався це робити, але публікації Я. Головацького (у т. ч. і наукові) готувалися під сильним впливом

і в середині 1852 р. після перших зауважень Г. Шашкевича: Я. Головацький погодився уніфікувати уривки з Біблії за котримсь із сучасних її видань, натомість наполягав на збереженні особливостей мови та правопису інших текстів: “что касается извлечений из Остромирской рукописи, я долженъ обставати за точнымъ буквальнымъ напечатаніемъ, только тимъ способомъ можно будетъ очевидно и ошутительно представить первобытний языкъ славянскій и способъ, якимъ онъ сдѣлался близшимъ къ народному – зручился на Руси”²².

У серпні 1852 р. Г. Шашкевич виїхав у відпустку до Галичини, взявши з собою рукопис першого тому хрестоматії руської літератури. І. Головацький боявся, що міністерський радник, який тоді відкрито конфліктував із русофілами (“онъ [Г. Шашкевич. – О. С.] теперь самый лютейший сдѣлался фанатикъ [...] онъ пропаль въ своемъ заслѣпленіи”), буде його правити відповідно до своїх уподобань²³. Під час перебування на батьківщині Г. Шашкевич отримав чимало нової інформації про галицьких “русских” та їх діяльність і переконався, що більшість співвітчизників не підтримують їх радикальних намірів щодо “очищення” літературної мови²⁴. Я. Головацький досить легко міг це передбачити і у наступному своєму листі до Г. Шашкевича, уникаючи дражливої мовно-правописної дискусії, зробив наголос на необхідності якнайшвидше підготувати хоча б шкільні підручники, нехай і десь недосконалі, а також ще раз закликав не гаяти час на дрібні суперечки, не викреслювати вже написане, не шукати недосяжного ідеалу²⁵. Це був черговий тактичний хід із його боку, зроблений на випередження дій опонента, але, разом з тим, не викликає сумніву бажання Я. Головацького досягти певного спокою, уникнути зайвої нервової напруги, позбутися необхідності перероблювати вже підготовані до друку рукописи*.

Г. Шашкевич мав дещо іншу думку. Він був готовий до компромісу і розумів, що потреба у навчальних виданнях для русинів є справді нагальною, однак навіть задля цього він не міг поступитися своїм головним принципом: самостійністю руської мови²⁶. Всі відверті спроби її російщення викликали у нього роздратування і спротив.

його національно-культурних поглядів та поточного політичного становища. Тому наукова аргументація у нього не завжди була переконливою, точніше, вона несвідомо поєднувалася з оціночними, емоційними судженнями, більше того, мала з ними поєднуватися для кращого ефекту і впливу на реципієнтів, які самі не були науковцями.

²² ІЛ, ВР, ф. 104, од. зб. 355, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, б. м., б. д. [після 30 червня 1852 р.]).

²³ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62...* – С. 21, 24 (листи І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 10 (22) та 12 (24) серпня 1852 р.).

²⁴ ІЛ, ВР, ф. 104, од. зб. 917, арк. 5 (лист Г. Шашкевича до Я. Головацького, Відень, 15 березня – 24 квітня 1853 р.).

²⁵ Там само, од. зб. 348, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, Львів, 12 (24) вересня 1852 р.).

* Така переробка рукописів була для Я. Головацького особливо обтяжливою. Вона, зрозуміло, забирала час і уповільнювала виконання інших проектів, але це ще було не все. Хоч Я. Головацький цього не афішував, але видно, що йому психологічно важко було правити себе або погоджуватись на правки, запропоновані іншими. Він вважав себе фахівцем, а рукописи своїх навчальних видань добре опрацьованими; натомість його опоненти (як Г. Шашкевич) не були філологами, а їх критика часто була, на думку Я. Головацького, непрофесійною. В іншій ситуації він би таку критику проігнорував, але тут треба було її враховувати, із чимось погоджуватись, щось у своїх рукописах змінювати. При цьому всьому Я. Головацький хотів поступитися якнайменшим, а зберегти якнайбільше, ризикуючи потрапити у немилість до влади і втратити посаду. Хоч ні він, ні Г. Шашкевич не мали відчутної переваги у їх стриманій суперечці, ризик все ж був значний і напевно психологічно виснажував Я. Головацького.

²⁶ Див.: ІЛ, ВР, ф. 104, од. зб. 910, 911, 917 (листи Г. Шашкевича до Я. Головацького, Відень, 2 березня, 30 червня 1852 р., 15 березня – 24 квітня 1853 р.).

Я. Головацького він вважав одним із лідерів та ідейних натхненників галицьких русофілів (москвофілів, “москалістів”) і те, чого не міг написати йому особисто, виклав у листі до Івана Гушалевича; це викликало імпульсивний лист професора руської словесності на своє виправдання²⁷. Навряд чи віденський чиновник повірив цим виправданням, однак він не мав бажання докладати всіх зусиль, аби усунути свого опонента з посади чи, тим більше, звинуватити його у політичній неблагонадійності. Стосунки між Я. Головацьким та Г. Шашкевичем залишилися зовні спокійними; тим часом перший том хрестоматії продовжували готувати до друку.

Десь на межі 1852–1853 рр. до Я. Головацького дійшла інформація, що Г. Шашкевич уже вирішив видавати його “съ небольшими перемѣнами”²⁸; він відразу ж подякував за це Г. Шашкевичу, попрохав надіслати йому аркуші останньої коректури для перегляду і вибачився за спізнення з пояснювальною статтею до цього тому²⁹. Незабаром він знову згадав про хрестоматію, прохаючи дозволити виконання коректури його братові Івану, який мав би точно звірити усі тексти з оригіналами відповідних творів³⁰. Справа з виходом у світ першого тому, однак, затяглася. Довго чекали затвердження міністерства освіти (ще 4 квітня 1853 р. І. Головацькому про це не було відомо)³¹, потім Я. Головацький ще доповнював рукопис (останній текст вислав наприкінці жовтня 1853 р.) і ніяк не міг закінчити огляд першого періоду історії руської літератури як доповнення і пояснення до хрестоматії³². Через певні юридичні перепони друк першого тому ще раз відклали (чекали закінчення не вигідної для міністерства освіти як замовника угоди з друкарем)³³. Він вийшов у світ у 1854 р., причому коректуру робив І. Головацький, пересилаючи братові виправлені аркуші для остаточної звірки, бо під час підготовки до друку рукопис читали різні люди, які зробили чимало (але, очевидно, дрібних) правок³⁴.

Із публікацією першого тому проект хрестоматії руської літератури Я. Головацького не завершився. Ще у жовтні 1853 р. він закінчив огляд історії руської літератури, призначений для цього тому, та пообіцяв незабаром взятися за упорядкування другого тому хрестоматії і міг сподіватися закінчити цю роботу за півроку³⁵. Професор з часом сформував другий том, але умови для його публікації стали ще менш сприятливими, ніж були у 1852–1853 рр., і цей том так і залишився в рукописі. Не побачив світу й огляд першого періоду (до середини XIV ст.) історії руської літератури. Його первісний варіант у Відні відхилили; Я. Головацький переробив рукопис і

²⁷ Див.: Возняк М. Зміна поглядів Якова Головацького...

²⁸ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62...* – С. 44 (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 21 грудня 1852 р. (2 січня 1853 р.)).

²⁹ ІЛ, ВР, ф. 104, од. зб. 351, арк. 2–2 зв. (чернетка листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, Львів, 1 січня 1853 р.).

³⁰ Там само, од. зб. 350, арк. 1 зв. (чернетка листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, Львів, 1 (13) травня 1853 р.).

³¹ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62...* – С. 51–52 (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 4 квітня 1853 р.).

³² ІЛ, ВР, ф. 104, од. зб. 353, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, б. м., 13 (25) жовтня 1853 р.).

³³ Там само, од. зб. 918, арк. 1 (лист Г. Шашкевича до Я. Головацького, Відень, 4 листопада 1853 р.).

³⁴ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62...* – С. 114 (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 9 лютого 1854 р.).

³⁵ ІЛ, ВР, ф. 104, од. зб. 353, арк. 1–1 зв. (чернетка листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, б. м., 13 (25) жовтня 1853 р.).

наприкінці січня 1855 р. обіцяв незабаром знову подати його на розгляд³⁶, однак цю книгу так і не опублікували.

Немає інформації про те, що упорядник пересилав другий том своєї хрестоматії до Відня, мабуть, він, розчарований невдачею зі згаданим оглядом історії літератури, а також з іншими своїми поданими до друку, але не надрукованими працями (насамперед граматиною руської мови для шкіл), поволі збирав матеріали до наступного тому, не поспішаючи із завершенням цієї роботи. Я. Головацький, напевно, розумів, що другий том його хрестоматії, з огляду на його зміст, практично не має шансів бути опублікованим в умовах Австрії середини та другої половини 1850-х рр. Політичні зміни в Австрії на початку 1860-х рр. надали нового імпульсу його роботі над хрестоматією. Аналіз збереженого рукопису другого тому свідчить, що його упорядкування тривало у першій половині 1860-х рр.³⁷, хоча цю роботу Я. Головацький не завершив. Можливо, він тоді вже не збирався публікувати зібраний матеріал, а користувався ним під час своїх університетських викладів. На користь цієї версії свідчить і відсутність згадок про роботу над хрестоматією у кореспонденції Я. Головацького 1860-х рр.

Коротко розглянемо та проаналізуємо зміст обох томів хрестоматії руської літератури Я. Головацького. У першому (опублікованому) томі (358 с., період X–XIV ст.) знаходилися церковнослов'янське відділення: уривки з Біблії та інших рукописів (бл. 50 с.) та давньоруське відділення: тексти духовного змісту (головно проповіді) (бл. 30 с.), уривки з літописів (понад 150 с., займали половину давньоруського відділення), законодавчі та правові акти (понад 30 с.), художні твори, давні казки та обрядові пісні. У цьому томі домінували тексти, написані на землях, які беззаперечно вважали руськими (територія сучасної України). Лише у розділі “Древні грамоты и договори” переважали документи, написані поза межами майбутньої України (7 із 12). Звернемо також увагу на рішення упорядника подати у додатках кілька народних пісень (колядок, русальних пісень), які, на його думку, походили з давньоруських часів³⁸.

Цей том мав супроводжувати огляд історії руської літератури до середини XIV ст. (див. *Додаток 1*). Відповідно до змісту, його обсяг був 340 с., але у збереженому рукописі відсутні §§ 6–7 першого розділу (с. 29–90) і §§ 24–38 другого розділу (с. 241–340). Перший фрагмент (с. 29–90) Я. Головацький згодом опублікував окремою брошурою³⁹. У рукописі є численні виправлення, викреслення, вставки, тобто це чорновий робочий варіант огляду. Мова дуже наближена до російської.

Цей огляд – не просто додаток чи коментар до першого тому хрестоматії, це самостійна праця. У ній кидається у вічі бажання Я. Головацького подати історію давньої руської літератури у загальнослов'янському контексті. Спочатку він пропонує читачеві класифікацію слов'янських мов, огляд слов'янських язичницьких вірувань та міфології і лише потім переходить до історії власне літератури (208 с. тексту), згадавши перед цим її покровителів. Тут проаналізовані найважливіші давньоруські твори, причому найретельніше описані “Слово о полку Ігоревім” (90 с. або 43 %

³⁶ Там само, од. зб. 349, арк. 1 зв. (чернетка листа Я. Головацького до Г. Шашкевича, Львів, 16 (28) січня 1855 р.).

³⁷ Хоча рукопис не датований, однак відомо, що Я. Головацький під час роботи над ним користувався літературою, яка вийшла після 1860 р., є його записи, зроблені на зворотах листів того часу, наприклад записки І. Шараневича від 2 жовтня 1862 р. (ЛІННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 605/2 / п. 35, арк. 360), у коментарях трапляються статистичні дані за 1864 р. (Там само, арк. 125 зв.).

³⁸ Див.: [Головацький Я.] *Хрестоматія церковно-словенська и древно-русска...* – С. 349–358 (зміст).

³⁹ [Головацький Я.] *Очеркъ старославянскаго баснословія или мифологія* / составлень Я. Ф. Г-мъ. – Львовъ: типомъ Старовигодітского Института, 1860. – 105 + 2 с.

тексту огляду творів; у збереженому рукописі цих сторінок немає) та “Повість минулих літ” і її продовження (27 с.). Цікаво, що у “Хрестоматії...” уривки зі “Слова о полку Ігоревім” займають лише неповні 13 с. і нічим не виділяються на тлі інших текстів. Цей твір був, очевидно, найвідомішим із давньоруської спадщини для галичан середини XIX ст., його тоді видала “Галицько-руська матиця”, йому було присвячено кілька публікацій, у т. ч. й самого Я. Головацького⁴⁰, тому, мабуть, він не вважав необхідним його розлого подавати у “Хрестоматії...”.

Другий том хрестоматії (див. *Додаток 2*) первісно охоплював період від середини XIV до кінця XVI ст., хоча у збереженому рукописі є твори, написані в пізніших століттях. За невеликим вступом йдуть виписки з церковнослов'янських текстів цього періоду (Я. Головацькому тут йшлося про еволюцію мови порівняно з попереднім періодом) (майже 170 с.), виписки з різних збірників XIV–XV ст. (бл. 175 с.), проповіді, послання та життя святих (265 с.), уривки з літописів (майже 100 с.), розповіді мандрівників (145 с.), опис великокнязівського церемоніалу та інших правил поведінки (40 с.), героїчний епос (160 с.), законодавчі та правові акти, договори (понад 50 с.), різні грамоти, послання та виписки з друкованих книг XVI ст. тощо.

Рукопис другого тому Я. Головацький доповнював навіть у середині 1860-х рр. і він став доволі еkleктичним⁴¹. Він загалом обіймає 1718 с., з них бл. 1050 с. упорядковані за розділами; решту, мабуть, упорядник додав пізніше. Ця перша частина тому, яка готувалася до друку, містить короткі вступні статті до розділів, а також примітки до багатьох текстів. Абсолютно більшість творів до своєї хрестоматії Я. Головацький взяв із російських видань. На основі цих же видань підготовано і коментарі, які через це написані мовою, дуже близькою до російської. Ще одна дуже важлива особливість: у хрестоматії переважають твори, написані поза межами руських (українських) земель (вони займають приблизно три чверті обсягу рукопису другого тому); фактично це хрестоматія східнослов'янських літератур (які Я. Головацький вважав однією руською літературою) із виразною перевагою російської (великоруської). Можна сказати, що упорядник зробив широку вибірку опублікованих на той час творів давньої російської літератури і доповнив її текстами, написаними на території Польщі та Литви, пізніше Речі Посполитої.

Це було зумовлено, як уже згадувалося вище, національно-культурними переконаннями Я. Головацького, який намагався за допомогою хрестоматії довести культурну єдність східнослов'янського простору і закріпити це твердження у свідомості руських школярів. Це бажання не співпадало з намірами австрійської влади, і тому хрестоматія у версії Я. Головацького не могла бути опублікована. Якщо перший том, де домінували твори давньоруської доби, написані на території, яку беззаперечно вважали руською (територія сучасної України), ще вийшов у світ, то видати держав-

⁴⁰ [Д'ядицький Б.] Слово о полку Игоревомъ обновлене и стихомъ уложено Богданомъ Дзедзицикимъ // *Пчела*. – 1849. – Чис. 1–4; [Гушалевиць І.] *Слово о полку Игоря Святославича, п'єсотворъ старорускїи изъ XII. столѣтіа* / издана Іоанномъ Г'ушалевицомъ; Галицько-руська Матица, чис. 9. – Въ Львовѣ, 1850. – 126 с.; [Головацький Я.] *Ueber Ihors Heereszug gegen die Polowcer // Viertes Programm des k. k. akademischen Staats Gymnasiums in Lemberg am Schlusse des Schuljahres 1853*. – Lemberg, 1853. – S. 1–28; Онуфрієвич М. [Попель М.] Боанъ п'євца Игоревого естъ Іоаннъ Несторовый // *Зоря Галицька*. – 1856. – Чис. 16–17.

⁴¹ Принагідно зауважимо, що далеко не всі матеріали, які Я. Головацький планував умістити до другого тому своєї хрестоматії, є у збереженому рукописі. Так, упорядник мав намір подати численні документи із видань “Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского на Литве и на Волыни...” (у 2-х т.) (Київ, 1849), “Акты, относящиеся к истории Западной России...” (т. II і III), з Литовської Метрики тощо (ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 603 / п. 31, арк. 3–8), яких не виявилось у досліджуваному рукописі. Невідомо, чи відповідні виписки взагалі були зроблені.

ним коштом другий том, де тексти з руських земель перебували у виразній меншості, не сподівався, мабуть, і сам упорядник.

Важливим є питання походження текстів, які Я. Головацький помістив до другого тому хрестоматії. Якими ж виданнями він користувався, звідки робив виписки? Це встановити досить складно, бо чітких покликів на використану літературу у рукописі немає. Проаналізувавши розрізнені примітки Я. Головацького, бачимо, що серед літератури, яку він використовував найбільше, були: “Историческая хрестоматия церковнославянского и древнерусского языков” Федора Буслаєва (Москва, 1861), “Полное собрание русских летописей” (т. III–VI; Санкт-Петербург, 1841–1853), “Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссией” (в основному перший том, де опубліковані документи 1340–1506 рр. (Санкт-Петербург, 1846)), “Сказания русского народа”, які зібрав Іван Сахаров (Я. Головацький, очевидно, користувався третім виданням цієї книги, яке було в двох томах, восьми книгах (Санкт-Петербург, 1841, 1849)), “Сказания князя Курбского”, які видав Микола Устрялов (Я. Головацький мав друге видання (Санкт-Петербург, 1842) цієї книги).

Особливо помітні запозичення з “Исторической хрестоматии...” Ф. Буслаєва⁴². Цю книгу Я. Головацький дуже хотів отримати. Книга вийшла у світ в 1861 р., а в березні 1862 р. він замовив Сильвестру Гогоцькому з Києва її придбати (ціна була 3 рублі) і вислати йому до Львова⁴³. С. Гогоцький вже у квітні мав “Историческую хрестоматию...” у себе⁴⁴ і, очевидно, незабаром вислав її Я. Головацькому. Увага львівського професора до цієї книги була зрозуміла. Він сам хотів упорядкувати подібне видання і включити до нього більшість текстів, які використав Ф. Буслаєв. Тому, очевидно, уривки майже із всіх збірників російського походження XIV–XVI ст., які присутні в рукописі другого тому хрестоматії Я. Головацького, запозичені (у тому ж порядку) із хрестоматії Ф. Буслаєва. Особливо це помітно стосовно текстів XIV–XV ст.: наші підрахунки показують, що Я. Головацький переписав для своєї хрестоматії майже половину (48 %) від усього обсягу (196 стовпчиків із 406) матеріалів Ф. Буслаєва.

Що ж до опису самого рукопису другого тому хрестоматії Я. Головацького та доданих до неї матеріалів, то зазначимо, що він майже весь – на аркушах формату 206×260 мм. На тих сторінках, де текст писав Я. Головацький, в середньому 23 рядки на сторінці і приблизно 50 знаків з пробілами у рядку. Отже, на одній сторінці є від 1000 до 1300 знаків. Всі тексти переписані на чисто, у текстах, переписаних іншими особами, бувають правки та викреслення Я. Головацького. У “Прим'чанях” дуже коротко описана пам'ятка, розтлумачені малозрозумілі (церковнослов'янські чи російські провінціалізми) слова, географічні назви, дати тощо. Мова приміток російська, іноді ледь-ледь адаптована до галицько-руської.

У збереженому рукописі бракує с. 9–34, 55–112, 429–452. Окрім того, інколи трапляються порожні сторінки (приблизно 4–5 на сотню): у од. зб. 605/1 / п. 34 – с. 120, 124, 168, 170, 220, 236, 294, 314, 336, 472, 480, [515–516], [610], [632], [662], [664], [727], [766], [774], [788], всього 21 порожня сторінка; у од. зб. 605/2 / п. 35 –

⁴² *Историческая хрестоматия церковно-славянского и древне-русского языков* / составлено, на основанні наставлення для образования воспитанниковъ военно-учебныхъ заведений, Высочайше утвержденного 24-го декабря 1848 года, Ф. Буслаевымъ. – Москва: в Университетской типографии, 1861. – [6], II с., 1632 стб., VIII с. – (Учебныя руководства для военно-учебныхъ заведений).

⁴³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2299, арк. 68 зв.

⁴⁴ Там само, арк. 34 (лист С. Гогоцького до Я. Головацького, Київ, 15–30 квітня 1862 р.).

с. [846], [918], [938], [966], [986], [993–994], [1034], [1056], [1070], [1074], [1114], [1118], [1122], [1126], [1129–1130], [1157–1158], [1172], [1197–1198], [1228], [1240], [1248], [1276], [1279–1280], [1390], [1406], [1414], [1425–1426], [1445–1446], [1450], всього 36 порожніх сторінок. Разом 57 порожніх сторінок. Трапляються також примітки, якісь дописки на малих аркушиках – вони при нумерації сторінок цього рукопису не враховані. Загальний обсяг цих вставок у од. зб. 605/2 / п. 35 – 21 аркуш різного формату. У од. зб. 605/1 / п. 34 таких вставок до основного тексту немає.

Окремі тексти переписані не рукою Я. Головацького (кілька почерків, отже, писали кілька людей): с. 240–250 (до § 63), 278–285, 288–291, 300–302, 316–317 (до половини), 321–324, 326 (до половини), 356–358, 360, 373–376, 382–383, 422–426 (із виправленнями Я. Головацького), 454–457 (з виправленнями), [611]–[630] (до § 141), [635]–[660] (до § 144), [665]–[694], [697]–[704], [733]–[738] (до § 152), [741]–[750] (до § 155), [761]–[765], [767]–[773], [809]–[845] (різні почерки, рукою Я. Головацького лише окремі підсторінкові примітки), [863]–[870], [997]–[1033] (чимало фрагментів Я. Головацький викреслив – спочатку переписали все, а він залишив найцікавіші місця), [1035], [1037]–[1038], [1057]–[1069], [1071]–[1073], [1103]–[1113], [1131]–[1156], [1161]–[1171], [1173]–[1178], [1207]–[1214], [1219]–[1227], [1237]–[1239], [1241]–[1247], [1281]–[1300] (є викреслення Я. Головацького), [1377]–[1389], [1451]–[1476].

Фрагмент матеріалів до хрестоматії зберігається окремо від її основного корпусу (тобто од. зб. 605/1 / п. 34 і 605/2 / п. 35 ВР ЛННБУ). Ці матеріали зберігаються поруч із рукописом огляду історії руської літератури давнього періоду (од. зб. 592 / п. 30, у якій займають арк. 94–180 зв.). Всього 150 нумерованих сторінок рукопису, з них с. [20], [49]–[50], [77]–[78], [110], [138] порожні, а с. [1]–[16], [132]–[137] переписані іншими особами з правками Я. Головацького. Є пізніші вставки на 10 аркушах різного (переважно малого) формату; це примітки та коментарі упорядника до переписаних документів.

Отже, як бачимо, проект “Хрестоматія руської літератури” виявився для Я. Головацького тривалим у часі. Він його так і не закінчив, хоча, очевидно, професор руської словесності у 1860-х рр. вже не ставив перед собою такого завдання. Хрестоматію, яка призначалася передовсім для шкільної молоді (але також і для всіх зацікавлених осіб), вдалося видати лише частково. Вона, хоча й не залишилася непоміченою і використовувалася (опублікований перший том) у навчальному процесі, однак загалом не справила того враження і не зіграла тієї ролі, яких чекав Я. Головацький. На це вплинуло кілька факторів: протидія австрійської влади, неготовність галицьких русинів до сприйняття російської літератури як своєї, формат самої хрестоматії як наукового видання з невеликими і малоцікавими для абсолютної більшості читачів коментарями. Однак цей проект був важливим для самого Я. Головацького, добре ілюструє його наміри та світогляд і є цінним джерелом для дослідників інтелектуального життя галицьких русинів 1850–1860-х рр.

Додаток 1

Огляд історії давньої руської літератури

*Начертаніє Исторіи Русской Словесности древняго періода
въ пользу учениковъ высшей гимназіи составилъ Яковъ Головацкій*

[Зміст]⁴⁵

	стор.
А. Предварительныя понятія	
§ 1. Опредѣленіє Словесности	5
§ 2. Предметъ русскои Словесности и періоды ея	8
§ 3. О славянскомъ и рускомъ языцѣ	
а) Племя Индо-Европейское	13
б) Роздѣленіє Славянскихъ языковъ	14
в) Рускій языкъ и характеры его	17
г) Объемъ Малорусского языка	18
д) Рознорѣчія его	20
§ 4. Историческо-народописное обозрѣніє	21
§ 5. Состояніє просвѣщенія до пріятія христіанской вѣры	
а) Законы. Вѣра. Городы	24
б) Языкъ	25
в) Преданія. Пѣсни. Пословицы	26
§ 6. Главныя начала Славянского и русского баснословія или миѳологіи	29
а) Понятіє о высшемъ бозѣ	30
б) Свѣтопоклоненіє	31
в) Сварожичъ – Радегастъ	31
г) Святовить – Даждьбогъ	32
д) Яровить, Руевить, Поревить, Поренуть	35
е) Перунъ	36
ж) Триглавъ	37
з) Бѣлбогъ	38
и) Ладо и Живъ	38
і) Богини	39
к) Лада – Жива	40
л) Лель – Леля – Вода	41
м) Космогонія	43
н) Дѣванна	44
о) Общее понятіє о божествѣ	45
п) Чернобогъ – Дивъ	46
р) Борьба добраго начала со злымъ	47
с) Вѣрованіє въ духовъ	49

⁴⁵ ЛННБУ, ф. 36, од. зб. 592 / п. 30, арк. 2–6.

т) Воздушныи духи	49
у) Водныя существа	50
ф) Почитаніе деревь	52
х) Символическое значеніе деревь, птицъ, звѣрей	53
ц) Земныи духи	54
ч) Метаморфозы	55
ш) Безсмертіе души	56
щ) Гаданіе и вѣщба	58
§ 7. О языческомъ славянскомъ богослуженіи	
а) Святыища богослуженія	59
б) Мѣста поклоненія водѣ и огню	59
в) Святыища горныя и лесныя	62
г) Городища	63
д) Извѣстія о храмахъ языческихъ	64
е) Устройство и положеніе храмовъ	66
ж) Идолы	68
з) Жрецы Славянскіи	69
и) Молитвы и возношенія	72
і) Жертвы закланія и жертвы сожженія	76
к) Гаданія и прорицанія	79
л) Праздники и игры языческіи	82
§ 8. Изобрѣтеніе Славянской или кирилловской Азбуки (кириллицы)	
а) Славянскія руны	91
б) Кирилль и Меѳодій	92
§ 9. Розвитіе Церковно-славянской Словесности	
а) въ Моравіи	95
б) въ Болгаріи	98
в) въ Руси	99
§ 10. Крещеніе Руси и послѣдствія розширенія христіанской вѣры въ русскихъ земляхъ	
а) Древнія преданія. Ольга	103
б) Владимірѣ	104
в) Послѣдствія крещенія Руси	106
§ 11. Поспѣшники и покровители просвѣщенія по Владимірѣ Великому	
а) Ярославъ	108
б) Владимірѣ – Остромирово Евангеліе	110
в) Святославъ и сборники его	111
г) Мономахъ	112
д) Древнѣйшіи Евангелія	112
е) Боголюбскій. Святоша	113
ж) Владимірѣ Философѣ. Греческая словесность	114
з) Покровительницы просвѣщенія	119
§ 12. Монастырь Кіевопечерскій, разсадникъ народнаго просвѣщенія	119

§ 13. Паденіє просвѣщенія въ Руси чрезъ губительное вторженіє Татаръ произведенное	
Б. Обзорѣніє писателей русскихъ и памятниковъ словесности первого періода	
§ 1. Введеніє	133
§ 2. О внѣшномъ видѣ древнихъ рукописей	135
§ 3. Роздѣленіє Памятниковъ	137
I. Духовное краснорѣчіє	
§ 4. Иларіонъ	
а) Слово о законѣ и благодати	139
б) Похвала В. кн. Владиміра	142
§ 5. Оеодосій	146
а) Слово противъ пїянству	148
§ 6. Кириль Туровскій	149
а) Слово на новую недѣлю	151
б) Слово на Вознесеніє	154
в) Притча о мнишескомъ житіи	158
§ 7. Изданія сочиненій Кирилловыхъ	160
§ 8. Климентъ Смолятичъ	161
§ 9. Симеонъ и Поликарпъ	162
§ 10. Розвитіє словесности въ сѣверо-западной Руси	163
§ 11. Писатели Русскіи чужестранцы	
а) Посланіє Никифора	164
б) Іоаннъ Митрополить	171
в) Кириль	173
§ 12. Паденіє русскаго духовнаго краснорѣчія. Серапіонъ	173
II. Лѣтописаніє	
§ 13. Состояніє просвѣщенія	176
§ 14. Несторъ	178
а) Источники Несторовой Лѣтописи	181
б) Значеніє Несторовой Лѣтописи	183
в) Характеръ и способъ писанія Нестора	186
г) О языкѣ и внѣшней формѣ Нест. [цей пункт потім викреслено!]	193
§ 15. Рукописи и изданія Несторовой Лѣтописи	198
§ 16. Продолжатели Несторовой Лѣтописи	198
III. О памятникахъ древняго русскаго законодательства	
§ 17. Древнѣйшіи законы	203
§ 18. Номоканонъ или Кормчая книга	204
а) Греческій Номоканонъ	204
б) Составъ Кормчей книги	205

в) Рукописи Кормчей книги	207
г) Издація Номоканонів	209
д) Значеніє Кормчей книги	209
§ 19. О Правдѣ Русской	218
а) Содержаніє Правды Русской	218
б) Издація Правды Русской	219
IV. Путешествія русскихъ людей въ чужія земли	
§ 20. Хожденіє Даниіла въ Іерусалимъ	221
а) Отечество Даниіла	221
б) Время хожденія	222
в) Характеръ Даниілова повѣствованія	224
г) Водосвятіє въ Іорданѣ	226
д) Свиданіє съ Балдуиномъ	227
§ 21. Странникъ Стефана Новгородца въ Цариградъ	229
V. Поученіє Владиміра Мономаха дѣтямъ	
§ 22. Мономахъ и сочиненія его	233
§ 23. Содержаніє и духъ поученія	235
VI. Посланіє Даниіла Заточника	
§ 24. Отчизна Даниілова и время его жизни	241
§ 25. Важность и содержаніє посланія	243
VII. Слово [о] полку Игоревомъ	
§ 26. Важность Слова о полку Игоревомъ	251
§ 27. Рукопис и издація пѣсни Игорю	252
§ 28. Предметъ и содержаніє Слова о п. Иг.	255
§ 29. Пѣснь Игорю относительно ея духа	266
а) Ратный духъ	267
б) Любовь къ минувшему и скорбь о настоящемъ	273
в) Изображенія битвы и смерти въ пѣсни Игорю	276
§ 30. Духъ вѣры. Слѣды язычества	284
§ 31. Вѣрованія въ міръ духовъ	287
§ 32. Вѣрованіє въ чудесное и знаменія природы	288
§ 33. О подобіяхъ и уподобленіяхъ въ пѣсни Игорю	294
§ 34. Символическія выраженія въ пѣсни Игорю	303
§ 35. О повтореніяхъ реченій	313
§ 36. О языкѣ Слова о полку Игоря	317
§ 37. О складѣ языка въ словѣ о полку Игоря	326
§ 38. Вліяніє пѣсни Игорю на позднѣйшую поезію	334
Все дѣло	340 стр.

Додаток 2

Другий том хрестоматії руської літератури Я. Головацького

[Зміст] [Чернетка із виправленнями]⁴⁶

Вторый периодъ отъ 1350 до 1596 г. Общее обозрѣніе руской словесности П ^{го} периода	стор. рукопису
§ 1. Объемъ второго периода	1
§ 2. Взглядъ на политическіи событія	3
§ 3. Состояніе югозападной Руси	3
§ 4. Скудость памятниковъ литературы	5
§ 5. Тройное выраженіе духа въ памятникахъ словесности	5
§ 6. Духовно-религійное направленіе въ словесности	6
§ 7. Выраженіе гражданской жизни	8
§ 8. Выраженіе народности. Поезія	8
§ 9. Посторонніи вліянія	9
§ 10. Писцы и переписчики	9
§ 11. Почеркъ буквъ	10
§ 12. Подлинныи рукописи и списки	10
§ 13. Сборники	11
§ 14. Языкъ письменный и народный	12
§ 15. Связь книжного языка и отношеніе его къ народному	13
§ 16. Дѣятельность іерарховъ и духовенства	14
§ 17. Противодѣйствія нововведеніямъ	15
§ 18. Мірскіи пособители словесности	15
§ 19. Книгопечатаніе	16
Отдѣленіе первое	
А. Церковно-славянскіи рукописи XIV и XV столѣтія	
§ 20. Измѣненіе церковно-слов. языка	17
§ 21. Важнѣйшіи рукописи XIV и XV вѣка	18
§ 22. Печатныи книги XV и XVI вѣка	19
§ 23. Характеры церковно-словенского языка руской семьи	20
Выписки	
§ 24. I. Изъ Мойсеева списка Евангелія 1355 г. по рукоп. Синодальной	
1. Матѳея X, 9–15	23
2. Марка IX, 42–50; X, 1	23
3. Луки IV, 16–22	24
§ 25. Рознословы или варіанты	25

⁴⁶ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 605/1 / п. 34, арк. 1–8 зв.

§ 26. Примѣчанія къ рукоп. Евангелію 1355 г.	26
§ 27. II. Изъ служебника Митрополита Кипріана	
1. Изъ литургіи св. Василя Великого	27
2. Послѣсловіе къ служебнику Митрополита Кипріана	29
§ 28. Примѣчанія къ служебнику Кипріана	30
§ 29. III. Изъ Лукина списка Евангелія 1409. по рукоп. Синодальной бібліотеки	
1. Матѹ. XII, 9–13	31
2. Матѹ. XIV, 22–34	31
3. Матѹ. XXIII, 1–12	32
4. Іоанна XII, 19–24	33
§ 30. Рознословы по Остромирову и другимъ спискамъ	34
§ 31. Примѣчанія къ рукописи 1409 г.	35
§ 32. IV. Изъ пятикнижія Мойсеева XV вѣка, по Румянцевской рукописи	
1. Левитъ VII, 1–21	37
2. Числа III, 1–20	39
§ 33. Примѣчанія	40
§ 34. V. Изъ Сборника Общества исторіи и древностей російскихъ	
1. Притчи Соломоновы гл. XIV	43
§ 35. Примѣчанія къ Сборнику	45
§ 36. VI. Изъ библии по Геннадіевому списку 1499 г.	
1. Исходъ XXXII, 1–20	47
2. Книга Левитъ II	49
3. I. Книга Ездры VI, 1–5	50
4. Есѹиръ V, 1–11	51
5. Іова XI, 41, 1	52
6. Изъ I. кн. Маккавейской VI, 32–41	54
§ 37. Примѣчанія къ Геннадіевому списку 1499 г.	55
§ 38. VII. Изъ книгъ пророчествъ, по Синодальному списку 1499.	
7. Исаи XXXIX	63
8. Іезекіиля XII, 1–25	64
9. Пророка Даниіла III, 1–24	66
10. Іоны гл. IV	69
11. Послѣсловіе [къ] рукоп. Синодальной 1499 г.	70
§ 39. Примѣчанія	71
Б. Церковно-словенскіи печатниі изданія священ. книгъ изъ XV и XVI столѣтій	
§ 40. Печатниі книги священного писанія. Острожская біблія	75
§ 41. Особенности церковно-словенского языка въ библии Острожской и другихъ изданіяхъ XVI вѣка	79
§ 42. Выписки. I. Изъ Острожской библии 1581 г.	

1. Извѣщеніе князя Константина Константиновича Острожского о изданіи бібліи	81
§ 43. Изъ [самоі] бібліи Острожской	
2. Кн. Левить гл. VII, 1–21	85
3. [Кн.] Іова гл. XI, 1–27	87
4. Притчи Соломоновы гл. XIV, 1–35	89
5. Кн. Есфирь гл. V, 1–11	91
6. Прор. Исаіи гл. XXXIX, 1–8	93
7. [Прор.] Даниіла гл. III, 1–24	94
8. Матѳея гл. XIV, 22–34	97
9. Марка гл. IX, 42–50	98
10. Луки IV, 16–22	99
11. Іоанна XII, 19–24	100
§ 44. О бібліи изд. Франциска Скорины и другихъ пробахъ перевода св. писанія на рус. яз.	101
§ 45. II. Выписки изъ бібліи Скорины и рукописи монаст. св. Онуфрія	
1. Кн. III Левить гл. II	103
2. Кн. Числь гл. IX	106
3. Послѣсловіе къ IV Кн. Мойсеевымъ	109
§ 46. Примѣчанія	111
§ 47. III. Изъ рукописной бібліи бібліотеки св. Онуфрія [Львів] 1575 г.	
Вторыи книж. царствъ гл. I, 17–27	113
V. Творенія святыхъ Отцевъ въ церковно-словенскомъ переводѣ	
§ 48. Книги св. Василя Вел. и Іоанна Златоустого изд. въ Острозѣ	115
§ 49. Выписки. I. Изъ книги св. Василя Великого изд. въ Острозѣ 1594.	
1. Изъ Предисловія	117
2. Къ читателеви	121
3. Слово внимай себѣ	125
4. Слово о истинномъ благочестіи	141
5. О зависти	143
§ 50. II. Изъ книги “Маргарить” изданной въ Острозѣ 1596 г.	
1. Предисловіе	145
2. Изъ Слова Іоанна Златоустого о лжепророкахъ	149
3. Изъ слова: о еже предста царица	155
4. Слово на день св. Пасхи	165
Отдѣленіе второе [старинно-русское]	169
§ 51. А. Сборники съ XIV и XV столѣтій	171
§ 52. а. Златая цѣпь	171
§ 53. а. Выписки изъ Златой цѣпи	
1. Слово о князѣхъ	175

2. Слово о друзѣхъ	176
3. Слово о страѣ	176
4. Слово о челяди	177
5. Слово о тайнѣ	178
6. Слово о снѣхъ	179
7. Слово о смиреніи	179
8. Слово о храборствѣ	179
9. Изъ статьи: Слово нѣкоего отца къ сыну	180
10. Изъ Поученія правыя вѣры	181
11. Изъ слова о пьянствѣ	184
12. Изъ слова нѣкоего старца [о подвизѣ душевнѣмъ и о пѣянствѣ]	185
13. Изъ слова о созданіи Адама	185
14. Изъ слова Іоанна Златоуста о постѣ	188
15. Начало Слова Іоанна Злат. о молитвѣ	188
16. Изъ статьи: еже имѣти правовѣрную вѣру, основа добрыхъ дѣлъ есть	189
§ 54. Примѣчанія къ Златой цѣпи	192
§ 55. б. Паисіевъ Сборникъ	199
§ 56. б. Выписки изъ сборника Паисіева	
1. Слово нѣкоего Христолюбца ревнителя по правой вѣрѣ	201
2. Изъ слова святого Григорія	207
3. Отрывки	
а) О позорищахъ	209
б) Изъ поученія христіанамъ	209
в) Изъ слова о клятвахъ и суевѣріяхъ	210
г) Нравственныя изреченія	211
д) Изъ слова о Иродіадѣ и злыхъ женахъ	211
4. Слово св. Ефрема о книжнѣмъ ученіи	212
§ 57. Примѣчанія къ сборнику Паисіеву	213
§ 58. в. Пчела	221
§ 59. в. Выписки изъ Пчелы	
1. Слово о богатствѣ и о убожествѣ	223
2. Слово лѣ о истинѣ и о ложѣ	228
3. Отрывки	
а) Изъ слова 1 ^{го} о житейской добродѣтели и злобѣ	230
б) Изъ слова 2 ^{го} о мудрости	230
в) Изъ слова 5 ^{го} о правдѣ	230
г) Изъ слова 17 о любомудріи	230
д) Изъ слова 25 о скоровозвращающимъ покаяніи	231
е) Изъ слова 32 о страдолюбьи	231
ж) Изъ слова 47 о зависти	231

з) Изъ слова 53 о безумьи	232
и) Изъ слова 54	232
і) Изъ слова 57 ^{го} о смѣсѣ	232
§ 60. Примѣчанія къ Пчелѣ	233
§ 61. г. Сборникъ хранящійся въ библ. общества исторіи и древностей русскихъ	235
§ 62. г. Выписки изъ того Сборника	
1. Изъ Менандра мудраго нѣкоторыя изрѣченія	237
2. Изъ сказки объ Акирѣ премудромъ	239
§ 63. Примѣчанія къ Сборнику общ. истор. и древностей русскихъ	250
§ 64. д. Румянцовскій сборникъ, и е. Златая Матица или Женчюгъ	255
§ 65. д. Выписки изъ Румянцевскаго сборника	
1. О широтѣ и долготѣ земли	257
2. О громовомъ устроеніи, о молніи	258
3. О денницахъ	260
4. О главныхъ знаменіяхъ челоуѣка	260
5. О составѣ челоуѣческаго тѣла	262
6. О Му[н]тянскомъ воеводѣ	263
§ 66. Примѣчанія къ Румянцевскому сборнику	271
§ 67. Поученіе къ дѣтямъ [Изъ рукоп. Румянцевск. музея, съ XV вѣка]	273
§ 68. Примѣчаніе	276
§ 69. е. Выписки изъ Златой Матицы	
1. О природѣ	277
2. О величаніи, отрывокъ изъ статьи: поученіе нѣкоего челоуѣка вѣрна	284
§ 70. Примѣчанія къ Златой матицѣ	285
§ 71. ж. Златоструй	287
§ 72. ж. Выписки изъ Златоструя [(По рукоп. 1474 г.)]	
1. Поученіе въ дѣяніи, слово 12	287
2. Изъ слова 116. Похвала страданіямъ за Христа	290
§ 73. Примѣчанія къ Златострую	292
§ 74. Б. Хронографы	295
§ 75. з. Выписки изъ хронографа Румянцевскаго музея 1474 г.	
1. Повѣсть о Китоврасѣ	299
2. О Ужичской царицѣ	301
3. Судове Соломони	302
§ 76. и. Палея	303
§ 77. и. Выписки. Хожденіе богородицы по мукамъ [по рукоп. съ XIV–XV вѣка]	305
§ 78. і. Палея съ 1494 г.	313
§ 79. і. Выписки изъ Палеѣ 1494 г.	
1. Завѣтъ Рувимовъ о благоуміи	315

2. Завѣтъ Симеоновъ о зависти	321
3. Житіє св. вел. пророка Мойсея – сказанія бытія его	325
§ 80. к. Похвала къ Богу о сотвореніи всея твари, переводъ Димитрія Зоографа	335
§ 81. к. Выписки изъ Похвалы ко Богу о сотвореніи всея твари [Георгія Писида. (По рукописи Синодальной бібліотеки, XV–XVI в.)]	
1. О садѣхъ и древесѣхъ	337
2. О звѣрѣхъ	337
3. О птицахъ	337
4. О долѣзря [перекреслено, написано: “животныхъ великихъ и малыхъ”]	337
5. О трохилѣ	338
6. О паукахъ	340
7. О комарѣ	341
8. О мравіи	341
9. О павѣ	342
10. О пружѣхъ	342
11. О черви шелковомѣ	342
§ 82. Примѣчанія къ Похвалѣ къ Богу о сотвореніи всея твари	343
V. Духовнии писатели рускіи XIV и XV в.	
§ 83. О духовныхъ писателяхъ и ихъ вліянiю на общество	345
§ 84. 1. Кипріянь	347
§ 85. Прощальная грамота Кипріяна Митрополита [(Изъ рукописи Кирилло-Бѣлозерского монастыря 1470–1479)]	349
§ 86. Примѣчаніе	352
§ 87. Жизнеописаніе св. Петра Митрополита	353
§ 88. Поученіе Петра Митрополита	355
§ 89. Житіє св. Петра Митрополита	359
§ 90. Примѣчанія къ Житію св. Петра	377
§ 91. 2. Григорій Семивлакѣ	379
§ 92. Изъ надгробнаго слова Григорія	381
§ 93. Примѣчаніе	384
§ 94. 3. Фотій Митрополитѣ	385
§ 95. I. Поученіе Митрополита Фотія на освященіе походной церкви	387
§ 96. Примѣчаніе	401
§ 97. II. Поученіе Митрополита Фотія о важности священства	403
§ 98. 4. Кириллѣ	420
§ 99. I. Посланіе Кирилла Великому князю Василю Димитріевичу	421
§ 100. II. Посланіе Можайскому Князю Андрею Димитріевичу	422
§ 101. III. Посланіе Звенигородскому князю Георгію Димитріевичу	424
§ 102. Примѣчанія къ Посланіямъ Кирилла	427–428

§ 103. 5. Пахомій Логофетъ	
§ 104. 6. Васянь Рыло	
§ 105. Послание владычное Архиепископа Васяна къ Вел. князю на Угру	
§ 106. 7. Иосифъ Санинь	
§ 107. Выписки изъ Просвѣтителя Иосифа Санина	
1. Изъ Введенія	
2. Изъ пятого слова	
§ 108. Примѣчанія	
§ 109. 8. Геннадій	
§ 110. Изъ посланія Новгородского Архиепископа Геннадія Митрополиту Зосимъ	453
§ 111. Примѣчанія	458
§ 112. 9. Митрополитъ Иона	458
§ 113. Послание Митрополита Иона польському королю Казимиру IV	459
Болѣе извѣстныи духовныи писатели XVI столѣтя.	
§ 114. 10. Максимъ Грекъ	461
§ 115. Макс. Грека	
[а] словцо Ѳ	473
б) Словеса, инокъ въ темн.	485
в) Примирит. посланіе	487
§ 116. Макарій	497
а) похв. Кир. и МеѲ.	501
б) Посланіе Митр. Макар. [въ Свіязскъ къ царскому войску (1552 мая 25)]	505
Г. Лѣтописанія	
§ 117. О рускихъ лѣтописяхъ вообще	511
§ 118. Историческое значеніе лѣтописей	512
§ 119. Видъ лѣтописей	513
Выписки изъ лѣтописей	
§ 120. а. Послѣсловіе мниха Лаврентія къ лѣтописи Несторовой	[517]
§ 121. Примѣчанія	[518]
§ 122. б. Новгородскіи лѣтописи первая и вторая	[519]
§ 123. б. Выписки изъ Новгородской первой лѣтописи	
1. Новгородцы воюють области В. кн. Василя Дмитріевича	[521]
2. В. князь Литовскій Витовтъ возвратилъ Новгородцамъ разметную грамоту. Битва надъ Ворсклою	[525]
3. Убіеніе В. кн. Жигимонта Кестутьевича. В. кн. Казимиръ Ягайловичъ. Новгородскіи дѣла	[527]
§ 124. Примѣчанія къ выпискамъ изъ Новгородской первой лѣтописи	[528]
§ 125. в. Новгородская третья и четвертая лѣтописи	[531]
§ 126. г. Выписки изъ Новгородской четвертой лѣтописи	

1. О приходѣ царя и в. кн. Іоанна Васил. и пр.	[533]
2. Описаніе заразы въ 1352 г.	[541]
§ 127. Примѣчанія	[544]
§ 128. д. Псковская первая и вторая лѣтописи	[545]
§ 129. д. Выписки изъ Псковской лѣтописи	
1. Великодушіе Псковичей. Гордость князя Псковского Александра Черторизского	[547]
[2. Псковское взятіе, како взятъ его князь великій Василій Ивановичь]	[553]
§ 130. е. Софійская первая и вторая лѣтописи	[567]
§ 131. е. Выписки изъ Софійской первой лѣтописи	
1. Начало Софійского времяника	[569]*
2. В. кн. Витовтъ покорилъ Смоленскъ	[574]
3. Битва подъ Грунвальдомъ. Война Шведская	[577]
4. Розміріе Витовта съ Новгородомъ	[578]
5. Витовтъ и Митрополитъ Самблакъ	[579]
6. Освобожденіе кн. Швитригайла	[580]
§ 132. Примѣчанія	[580]
§ 133. 7. Нападеніе Шведовъ	[583]
8. Побѣда Стефана Господаря. Посольство въ Турцію	[584]
9. Посольство Вел. Князя	[585]
§ 134. Примѣчанія	[586]
§ 135. е. Выписки изъ Софійской второй лѣтописи	
1. О осмомъ соборѣ	[587]
§ 136. Примѣчанія	[597]
§ 137. 2. Сватовство и бракъ В. кн. Іоанна Васильевича съ греческою царвною. Посольства	[603]
§ 138. Примѣчанія	[606]
Д. Путешествія русскихъ людей въ чужіи страны	[607]
§ 139. а. Путешествіе діакона Игнатія въ Цариградъ и Іерусалимъ	[609]
§ 140. а. Выписки изъ Путешествія д. Игнатія	
1. Путешествіе въ Цариградъ	[611]
2. О Амуратѣ царѣ	[616]
3. Коронованіе императора Мануила [1391 г.]	[623]
§ 141. Примѣчанія къ выпискамъ изъ путешествія діакона Игнатія	[630]
§ 142. б. Путешествіе Симеона Суздальского въ Італію	[633]
§ 143. б. Выписки изъ путешествія Симеона	[635]
§ 144. Примѣчанія къ путешествію Симеона	[660]
§ 145. в. Путешествіе іеродіакона Зосимы до Цареграда и въ Іерусалимъ	[663]

* Текст на с. [571–573] викреслено.

§ 146. в. Выписки изъ хоженія іеродіакона Зосимы [1420 г.]	[665]
§ 147. Примѣчанія къ хоженію Зосимы	[695]
§ 148. г. Пут.[ешествіе] купцовъ Триф.[она Коробейникова и Юрія Грекова 1582 г.]	
а) О пути [къ Іерусалиму]	[697]
б) О походѣ [въ Синайскую гору]	[700]
в) О Синайск.[ой] горѣ	[703]
§ 149. д. Путешествіе купца Аѳанасія Микитина въ Індію	[705]
§ 150. д. Выписки изъ Путешествія Аѳанасія Микитина въ Індію	[709]
Примѣчанія къ выпискамъ изъ Путешествія А. Микитина	[730]
§ 151. е. Свадебный поѣздъ царевны Софіи Ѳоминичны отъ Пскова до Москвы [1473 года]	[733]
§ 152. Примѣчанія	[738]
§ 153. ж. Путешествіе В. княжны Елены Іоанновны въ Вильну [1495 г.]	[739]
§ 154. Выписки изъ путешествія В. княжны Елены въ Вильну	[741]
§ 155. Примѣчанія	[750]
§ 156. Е. Описаніе вѣнчанія Великокняжеского и свадебный чиноположенія и прочіи обряды	[751]
§ 157. а. О поставленіи на Вел. княжество внука Вел. князя Дмитрія Іоанновича	[753]
§ 158. Примѣчанія	[759]
§ 159. б. Чинъ вѣнчанія царя Іоан. Вас. (1547 г.)	[761]
§ 160. в. Чинъ поставленія Митрополита (1564 г.)	[767]
§ 161. г. Домострой и Вождь по жизни	[760]
§ 162. д. Выписки изъ Домостроя. Свадебный чиноположенія частныхъ людей	
1. Чинъ свадебный	[775]
2. Обиходъ всякому столовому наряду, гаствамъ и питіямъ на весь годъ, къ наученію молодому князю со княгинею	
а) На ужинъ въ Госпожинъ день мясоѣдъ	[777]
б) Въ великое говѣино	[778]
в) По субботамъ и воскресеніямъ въ великое говѣино	[779]
§ 163. е. Изъ Вождя по жизни	
1. Нарядъ гостинный, кого якъ чествовати	[779]
2. Наказъ молодому князю и его молодой княгинѣ	[783]
3. Наказъ тестю и тещѣ при отпуску приданого	[785]
§ 164. Примѣчанія къ Выпискамъ	
а) Изъ Домостроя	[786]
б) Изъ Вождя жизни	[787]
§ 165 ⁴⁷ . Ж. Сказанія или умильня повѣсти	[789]

⁴⁷ Від § 165 і далі рукопис хрестоматії складає од. зб. 605/2 / п. 35 фонду Я. Головацького (ф. 36), який зберігається у ВР ЛННБУ. Перша частина хрестоматії (до § 164 включно) складає од. зб. 605/1 / п. 34.

§ 166. а. Сказаніе о благовѣрномъ князѣ Довмонтѣ	[792]
§ 167. а. Выписки изъ сказанія о благовѣрномъ князѣ Довмонтѣ и о храбрости его	[793]
§ 168. б. Сказаніе о нашествіи Батя на русскую землю	[800]
§ 169. б. Выписки. Сказаніе о нашествіи Батя на русскую землю [изъ Софійского временника и Костромской лѣтописи]	[809]
§ 170. в. Мамаево побоище или сказаніе о побоищѣ на Дону, и о томъ, како великій князь бился съ ордоу 1380.	[847]
§ 171 г. Сказаніе о побоищѣ Дмитрія Донского съ Мамаемъ	
§ 172. д. Древнее сказаніе о побѣдѣ Вел. князя Дмитрія Иоанновича Донского надъ Мамаемъ 1380 г.	
I. Вступленіе	
II. Походъ князей	[863]
III. Плачь Евдокии	[864]
IV. Примѣты и предсказанія Дмитрія Волынца	[865]
V. Сраженіе съ Татарами	[867]
§ 173. Примѣчанія	[870]
§ 174. е. Задонщина или Слово о В. кн. Господинѣ Дмитріѣ Ивановичѣ и братѣ его кн. Володиміръ Андреевичѣ	[871]
§ 175. Выписки. Задонщина В. кн. Господина Дмитрія Ивановича и брата его кн. Володимера Ондрѣевича	[873]
§ 176. Примѣчанія	[884]
§ 177. ж. Слово о житіи и о преставленіи Вел. кн. Дмитрія Ивановича, царя русскаго 1389 г.	[885]
§ 178. з. О нашествіи царя (хана) Тактамыша и о плѣненіи земли Русьскія	[905]
§ 179. и. Сказаніе о Тамерланѣ или Тимурь-Аксаку	[917]
§ 180. и. Выписки. Сказаніе о Тимурь-Аксаку	[919]
§ 181. і. Слово о томъ, како бился Витовтъ съ ордоу съ царемъ Темирь-Кутлуемъ	[927]
[Освобожденіе Свитригайла князя – [потім викреслено весь текст]]	[930]
§ 182. З. Духовныи стихи*	
§ 183. а. Стихъ покаянный	[931]
§ 184. б. Стихъ о Юсафѣ Царевичѣ	[934]
§ 185. в. Стихъ о Голубиной книзѣ	[939]
§ 186. И.** Грамоты, посланія и выписки изъ нѣкоторыхъ печатныхъ книгъ XVI столѣтія	
а. Грамота Іоакима, Патріарха Антиохійского, на основаніе братства Львовского 1586 г.	[951]

* Дописано олівцем: “Здѣсь нужно вмѣстить объясненія о духовн. стихахъ (изъ исторіи лит. Галахова или другой, Шевырева etc.)”.

** Далі зміст, який є на початку рукопису, обривається; його тут продовжено, безпосередньо подаючи заголовки текстів, які увійшли до рукопису “Хрестоматії” (бо між змістом на початку рукопису і назвами текстів у самому рукописі інколи трапляються дрібні розбіжності).

[якийсь текст церковнослов. мовою без назви, починається: "Покаянія отверзи ми двери, Жизнодавче..."]	[967]
§ ... І. Законодательні положення, юридическі акти, грамоти, договори і другі дѣлові письма въ литовско-рускомъ Вел. княжествѣ	[987]
Купчая грамота, которою купилъ панъ Петрашъ дѣдичство у Анны Радивонковой 1359 г.	[995]
Статутъ Польскаго короля Казимира III, данный въ Вислицѣ 1347 г. Переводъ рускій съ XIV или XV вѣка	[997]
VI. Жалованная грамота Литовскаго великаго князя Александра Витовта Кестутіевича Василю Карачевскому [...] 1383 г.	[1035]
VII. Заимодавная грамота пана Михаила Ивановича [...] 1386 г.	[1036]
VIII. Грамоты: а) Польскаго короля Владислава Ягелла Ольгердовича Молдавскому воеводѣ Петру [...] и б) Молдавскаго воеводы Петра королю Владиславу [...] 1388 г.	[1037]
X. Присяжная грамота Мстиславскаго князя Симеона Лугвенія Ольгердовича брату своему, польскому королю Владиславу [...] 1389 г.	[1039]
XI. Судная грамота Гнѣвоша, старосты Руской земли [...] 1393 г.	[1041]
XII. Поручная грамота Молдавскихъ бояръ польскому Владиславу [...] 1395 г.	[1043]
XV. Вкладная грамота Полоцкаго великаго князя Онуфрія Полоцкому Предтеченскому монастырю [...] Около 1399 или прежде	[1045]
XVIII. Грамота Вел. князя Витовта [...] 1392–1430*	[1047]
XIX. Грамота Литовскаго великаго князя Витовта Виленскому бискупу и князямъ Гедройскимъ [...] 1392–1429	[1048]
Судебникъ короля Казимира Ягайловича данный Литовско-русской земли 29 февраля 1468 г.	[1049]
Письмо польской Королевы Елены къ отцу ея, Великому Князю Иоанну Васильевичу III (1503 г.) [Акты Арх. Эксп.]	[1057]
Изъ Судебника (1590 г.)	[1065]
Изъ Стоглава. О Святительскомъ судѣ	[1071]
Грамота Іереміи, Патріарха Константинопольскаго, въ подтвержденіе грамоты Патріарха Іокима 1588 г.	[1075]
Грамота Патріарха Іереміи, вновь утверждающая и излагающая правила Львовскаго братства 1590 г.	[1079]
Судная грамота Берестейскаго собора по дѣлу Львовскаго Ставропигійскаго братства, 1590 г.	[1085]
Грамота Іереміи Патріарха Константинопольскаго Львовскому братству на основаніе храма Успенія пресвятой Богородицы, съ правомъ патріаршей Ставропигіи, 1593 г.	[1091]
Грамота Патріарха Іереміи, которою утверждается независимость (ставропигія) монастыря св. Онуфрія отъ Львовскаго епископа 1590 г.	[1095]
Изъ Грамматики Греческаго языка, изданной во Львовѣ 1591 года	[1099]

* Я. Головацький дописав місце публікації: "Dzien. Wilen, 1822. T. 1. No 3".

Послание Константина князя Острожского (1595 г.) [см. Истор. Церк. Плат.]	[1103]
Стихь Конст. Конст. Острожск. изд. Слав. библии	[1115]
Стихь на гербъ князя Константина Константиновича Острожского*	[1119]
Послѣсловіе книжицы въ шести отдѣлахъ написаной Василиємъ пресвитеромъ Острожскимъ	[1123]
Послание спудеомъ изряднымъ и всѣмъ любителемъ доброглаголиваго и пространного Словенскаго языка [Изъ Граммат. Зизанія 1595, XIX]	[1127]
“Тако ли не возмогосте единого часа побдѣти со Мною? (Матѹ. 26. 40.)”	[1131]
1. Слово на погребеніе Бецаго	[1143]
Изъ Менандра Мудраго нѣкоторыя изреченія	[1159]
Комедія о Набуходоносорѣ Царѣ, о тѣлѣ златѣ и о тріехъ отроцѣхъ, въ печи сожженныхъ	[1161]
[Розрізнені записи, уривки]	[1173]
Изъ Славенскои Грамматики Мелетія Смотриского [(Св’є, 1619), с. 9–14, 18–26]	[1179–1182, 1199–1206]
О Просодіи стіхотворной [із “Грамматики” М. Смотрицького (1619), с. 476–480, 490–502]	[1183]
[Текст без назви, починається: “По кончинѣ Владимира Перваго...”]	[1207]
Написаніе вкратцѣ о Царехъ Московскихъ, о образѣхъ ихъ, и о возрастѣ и о нравѣхъ [См. Рускія Достоп. Ч. I]	[1215]
[Текст без назви, про часи Б. Хмельницького]	[1219]
Изъ лѣтописця руского 1727 [про часи Б. Хмельницького]	[1229]
[Текст без назви, про період Північної війни 1700–1721 рр.]	[1237]
Слово при совершеніи годичнаго поминовенія по воинахъ, на брани Бородинской животъ свой положившихъ	[1241]
Изъ Краткой Кіевской лѣтописи [про подіи кін. XV – пер. пол. XVI ст.]	[1249]
Изъ Хронографа (рукописи съ XVI вѣка)	
1. О царици Савстей	[1269]
2. Изъ сказанія обѣ Александрѣ великомъ	[1270]
3. О Парисѣ	[1271]
4. Царство болгарское	[1272]
5. Великое княженіе Серпъское	[1273]
Турецкіи Невольники [вірш]	[1277]
Окружное посланіе Митрополита Фотія, о незаконномъ избраніи Литовскими Епископами Григорія Самблака въ санъ Кіевского Митрополита 1415 г.	[1281]
Духовная Владимира Мономаха	[1293]
Statuta Magni Ducatus Lituaniae, in Bielscens. Comitibus promulgata [...] [1566 р.] [латин. мовою, із рукопису з бібліотеки Львівського університету]	[1301]

* Я. Головацький згодом дописав: “См. Библия Острожская 1581. Л. 1. оборотъ”.

Изъ Статута Литовского III редакціи 1588 г. (по рукописи, хранящейся въ ц. к. Универс. библиот. во Львовѣ)	[1309]
Изъ Оустава на волоки Государя Короля его милости Жигимонта Августа [...]	[1325]
Отъ премудрыя книги Цицероны, глаголемыя Парадоксы, сопротивъ Антонию отвѣтъ [переклад з латин. А. Курбського]	[1369]
Сопротивъ Клодіуса, иже изгналь былъ Цицерона изъ града Римскаго туне. Глава 17	[1373]
Епистолия первая князя Андрея Курбскаго, писана къ Царю и Великому Князю Московскому, прелютаго ради гоненія его	[1377]
Краткое отвѣщаніе князя Андрея Курбскаго на зѣло широкую епистолию Великаго князя Московскаго	[1381]
Изъ отвѣтнаго посланія Іоанна Грознаго (1564) (Сказ. Князя Курбскаго)	[1383]
Второе посланіе Курбскаго къ Іоанну Грозному изъ Полоцка (1579)	[1387]
Листъ кн. Андрея Ярославскаго (Курбскаго) до кн. Константина Острожскаго [...]	[1391]
Листъ князя Андрея Курбскаго до княгини Ивановои Черторыжской	[1395]
Листъ Андрея Ярославскаго до Пана Ѳедора Бокея-Печихвостовскаго	[1399]
Наказная Грамота Польскаго Короля Стефана князю Константину Острожскому*	[1403]
Арендный листъ князя Сангушка**	[1407]
Фундушова запись Анны Тихоновны Гойской на устройство монастыря Почаевскаго 1597 г.	[1415]
Иже въ святыхъ отца нашего Іоанна Златоустаго [...] еже на Іудея, слово третее	[1427]
Изъ слова св. Григорія Богослова. О Богословіи	[1447]
О пожарѣ бывшемъ въ Москвѣ въ 1547 г. (Степенная Книга)	[1451]
[Уривок з якогось літопису про подіі кінця XIII – пер. пол. XIV ст.]	[1453]
[Інший уривок з якогось літопису про подіі кінця XIV – пер. пол. XV ст.]	[1465]
Жалоба королевскаго повара Васька Степановича [...] 1564 г. (Изъ книги гродской Луцкой 1564.)	[1477]
Копный судъ о поджогу. Копа ведеть слѣдъ. Рѣшеніе копного суда 1583 г. (Изъ книги гродской Луцкой 1583 г.)	[1481]
Описаніе замковъ Володимірскаго, Луцкаго и Кременецкаго 1545 года (Выпись изъ книгъ радецкихъ города Е. К. М. Кремянца)	[1489]
Сеймъ Луцкій въ дѣлахъ господарскихъ	[1505]
Изъ Сочиненія кн. Курбскаго: Объ исторіи о осьмомъ (Флорентійскомъ) Соборѣ	[1513]
Исторія князя Великаго Московскаго о дѣлѣхъ, яже слышахомъ у достовѣрныхъ мужей и яже видѣхомъ очима нашими. Сочиненіе кн. Андрея Курбскаго	[1517–1568]

* Дописано: “См. Пам. изд. врем. ком. для разб. древн. акт. Кіевъ 1848 Т. I 2 Отд. стр. 37”.

** Поклик на це ж джерело, с. 83.

**Фрагмент другого тому хрестоматії
руської літератури Я. Головацького⁴⁸**

Путешествіе Аѳанасія Никитина въ Индію [*]	[1]
Посланейцо краткое Андрея кн. Курбскаго къ Семену Сѣдлярю, мѣщанину Львовскому [...]"	[17]
Вторый листъ Андрея Курбскаго до Кузьмы Мамонича	[21]
Изъ Статута Литовского П ^{ої} редакціи или такъ называемаго Волынского Статута 1566 года	[25]
Изъ Статута Литовского.	
I. Изъ первой редакціи Статута 1529 г., по рук. Вилен. Акад.	[33]
Цыдула [А. Курбського] писана до Пана Остафія Воловича Троцкаго	[41]
Листъ князя Андрея Курбскаго до Марка, ученика Артемія	[43]
Епистолия ко Кадіану Чаплию Андрея Ярославскаго [тобто А. Курбського]	[51]
Опись имѣнія Черногородскаго 1578 г. апрѣла" ⁵ [опис майна померлої княгині Ганни Збараської]	[59]
Опись имѣнія Заборольскаго 1566 г. августа 29	[67]
Запись князя Іѳнуша Михайловича Сангушковича въ пользу Дерманскаго монастыря 1512 г." ⁶	[75]
[Фрагмент якогось переписаного документу про замок у Луцьку (с частини 4–8)]	[79]
Отказъ кн. Чорторыйскихъ и др. князей	[111]
Выписки нѣкоторыхъ словъ, истолкованныхъ въ Азбуковникѣ ^{**}	[119]
Азбуковникъ и сказаніе о неудобѣ понимаемыхъ рѣчахъ, иже обрѣтаются во святыхъ книгахъ не преложены на рускій языкъ [...]	[127]
Изъ Похвалы къ богу о сотвореніи всея твари, Георгія Писиды (По рукоп. Синод. бібліот.)	[131]
Поводъ къ Бѣжанію Курбскаго и его переписка	[139]
Листъ второй Андрея Ярославскаго [Курбського] до Оедора Бокея	[143]
Листъ 2 ^{ий} Андрея Ярославскаго до князя Константина, Воеводы Кіевскаго	[145]
Цыдула (письмо третье) князя Андрея Курбскаго до князя Воеводы Кіевскаго	[147]–[150]

⁴⁸ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 592 / п. 30, арк. 94–180 зв.

^{*} Зверху дописано: "Справлено по изд. Полн. Собр. [Лѣтоп.] Т. VI, стр. 330 и сл."

^{**} Назву "Азбуковникъ" мав тлумачний словник малозрозумілих термінів, географічних назв тощо із Святого Письма.

THE ANTHOLOGY OF RUSYN LITERATURE BY YAKIV HOLOVATS'KYI AS AN INFORMATIVE AND EDUCATIONAL PROJECT: PLANS AND THEIR IMPLEMENTATION

Oleksandr SEDLIAR

*Scientific Library of L'viv Ivan Franko National University,
5, Drahomanov Str., L'viv, 79601, Ukraine, tel. (032) 239-43-58,
e-mail: sedlyar@rambler.ru*

The activity of Ya. Holovats'kyi as an author of the anthology of Rusyn literature for the higher gymnasiums has been researched. This publication was planned to become an informative and educational project for the Rusyn youth (and for other interested persons) which should have proven the historical and cultural unity of Halychyna Rusyns with the Eastern Slavic, Pan-Russian area with the help of the texts of the Old Russian literature and review of its history. The anthology has been published in parts: the first volume came off the press, whereas the second volume and additional materials remained in the manuscript form and can now become important sources for the researchers of the national-cultural and intellectual life of Halychyna Rusyns in the middle of XIX century.

Keywords: Ya. Holovats'kyi, the anthology of Rusyn literature, the history of Rusyn literature, Russian influence on Halychyna Rusyns.

ХРЕСТОМАТИЯ РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО КАК ИНФОРМАЦИОННЫЙ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЕКТ: ПЛАНЫ И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ

Александр СЕДЛЯР

*Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко,
ул. Драгоманова, 5, г. Львов, 79601, Украина, тел. (032) 239-43-58,
эл. почта: sedlyar@rambler.ru*

Исследована деятельность Я. Головацкого как составителя хрестоматии русской литературы для высшей гимназии. Это издание планировалось как информационно-образовательный проект для русской молодёжи (а также для всех заинтересованных лиц), который с помощью текстов древней русской литературы и обзора её истории должен был доказать историческое и культурное единство галицких русинов с восточнославянским, всерусским пространством. Хрестоматию удалось опубликовать только частично: в свет вышел только первый том, а второй том и материалы приложений остались в рукописи и сейчас могут быть важным источником для исследователей национально-культурной и интеллектуальной жизни галицких русинов в середине XIX в.

Ключевые слова: Я. Головацкий, хрестоматия русской литературы, история русской литературы, российское влияние на галицких русинов.

Стаття надійшла до редколегії 28.05.2012

Прийнята до друку 15.06.2012